

Міністерство освіти і науки України
Бердянський державний педагогічний університет
кафедра соціальної роботи та інклюзивної освіти

Допущено до захисту

Завідувач кафедру



Катерина ПЕТРОВСЬКА

«22» листопада 2025 р.

**ОРГАНІЗАЦІЯ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ВНУТРІШНЬО
ПЕРЕМІЩЕНИМ ОСОБАМ У ПРОЦЕСІ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ
ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ**
Кваліфікаційна робота магістра

Виконавець: здобувач вищої освіти
другого (магістерського) рівня вищої
освіти II курсу, групи М22СР-з

Галузь знань 23 Соціальна робота

Спеціальність 231 Соціальна робота

Освітньо-професійна програма:

Соціальна робота. Поствоєнна

соціально-психологічна реабілітація

СЕРДЮК Катерина Вікторівна

Керівник:

к.пед.н., доцент Анастасія ПОПОВА

Рецензент:

к.пед.н., Анастасія ТУРГЕНЄВА

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ.....	7
1.1. Внутрішньо переміщені особи як соціальна група: характеристика, потреби та фактори соціальної адаптації.....	7
1.2. Державна політика соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб в контексті соціальної адаптації.....	16
1.3. Соціальні послуги як інструмент соціальної адаптації: класифікація, принципи, механізми.....	28
Висновки до першого розділу.....	43
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ДЛЯ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВПО В УМОВАХ ВІЙНИ.....	46
2.1. Організаційно-управлінська модель надання соціальних послуг ВПО в громаді.....	46
2.2. Аналіз стану соціальної адаптації ВПО та оцінка ефективності соціальних послуг у громаді.....	50
2.3. Практичні рекомендації щодо удосконалення організації соціальних послуг для підвищення рівня соціальної адаптації ВПО.....	59
Висновки до другого розділу.....	63
ВИСНОВКИ.....	66
ДЕКЛАРАЦІЯ ВИКОРИСТАННЯ ГШП.....	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	72
ДОДАТКИ.....	80

ВСТУП

Актуальність дослідження. Повномасштабна війна в Україні спричинила безпрецедентний рівень внутрішньої міграції, що призвело до формування однієї з наймасштабніших груп внутрішньо переміщених осіб у сучасній Європі. Станом на листопад 2025 року в Україні офіційно зареєстровано близько 4,6 мільйона людей, які належать до цієї категорії населення [46]. Умови воєнного часу суттєво посилили соціальні ризики, зумовивши втрату житла, роботи, соціальних зв'язків, освітніх можливостей, а також психологічну травматизацію значної частини населення. ВПО опинилися перед необхідністю екстреної інтеграції в нові громади, пристосування до незнайомого соціального середовища, відновлення базових життєвих функцій та вибудовування нових моделей соціальної взаємодії. Саме тому організація системної, доступної та ефективної підтримки внутрішньо переміщених осіб стала ключовим завданням держави, органів місцевого самоврядування, соціальних служб та всіх інституцій соціального захисту.

У таких умовах соціальні послуги виступають основним інструментом соціальної адаптації ВПО, адже вони забезпечують доступ до психологічної, інформаційної, правової, соціально-побутової, інтеграційної підтримки, сприяють відновленню функціонування людини в нових життєвих обставинах, а також знижують соціальну напругу в громадах. Значущість завдань соціальної сфери посилюється тим, що адаптація внутрішньо переміщених осіб безпосередньо впливає на соціальну згуртованість, громадську стабільність, гуманітарну безпеку та загальну резилієнтність українського суспільства під час війни та в період післявоєнного відновлення.

Організація процесу соціальної адаптації ВПО є комплексною та багатовимірною проблемою, яка передбачає взаємодію держави, громад, Центрів надання соціальних послуг, громадських і міжнародних організацій, а також самих внутрішньо переміщених осіб. Водночас аналіз реальної практики показує, що система надання соціальних послуг ВПО нерідко стикається з такими викликами, як недостатня координація між суб'єктами, нерівномірність

доступу до послуг у різних регіонах, перевантаженість соціальних служб, нестача фахівців, обмеженість інфраструктурних ресурсів та відсутність інтеграційно орієнтованих програм.

Враховуючи масштаби внутрішнього переміщення та складність адаптаційних процесів, надзвичайно важливим є аналіз сучасної системи організації соціальних послуг, виявлення її ефективних елементів, недоліків, ресурсів та можливостей удосконалення. Особливої актуальності набуває дослідження цих питань на рівні конкретних громад, адже саме там формується реальний доступ до послуг, відбувається перша комунікація ВПО з системою соціального захисту та здійснюється практична підтримка.

Як показало наше вивчення, різні аспекти проблем внутрішнього переміщення населення представлені у працях вітчизняних і зарубіжних дослідників. Зокрема, питання соціального захисту та правового статусу ВПО висвітлено у роботах О. Безпалько, Т. Семигіної, Ж. Петрочко, Н. Комарової, О. Денисюк, а також у дослідженнях міжнародних організацій UNHCR, ІОМ, UNICEF. Проблематику соціальної підтримки, інтеграції та соціальної роботи з вимушено переміщеними особами аналізували Т. Кравченко, О. Вакуленко, Д. Зюзько, А. Бурка та інші. Проте результати бібліографічного аналізу свідчать, що поза системним науковим розглядом залишається питання саме організації надання соціальних послуг ВПО у контексті соціальної адаптації під час війни, а також питання ефективності цих послуг у конкретних громадах.

Водночас дослідження організаційних засад соціальних послуг для ВПО виявляє цілу низку суперечностей: між зростаючими потребами ВПО та обмеженими ресурсами соціальних служб; між декларованими державними гарантіями та реальним доступом до послуг у громадах; між необхідністю забезпечення комплексної адаптації та фрагментарністю існуючих програм; між потребою у міжвідомчій співпраці та недостатньою координацією на практиці; між вимогами до якості соціальних послуг та високим навантаженням на фахівців у період війни.

Необхідність подолання цих суперечностей, а також важливість підвищення якості й результативності соціальних послуг у процесі адаптації

внутрішньо переміщених осіб зумовили вибір теми кваліфікаційної роботи: **«Організація надання соціальних послуг внутрішньо переміщеним особам у процесі соціальної адаптації під час війни в Україні».**

Об'єкт дослідження – процес соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб у період війни.

Предмет дослідження – організація надання соціальних послуг як інструмент забезпечення соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб у громаді.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та практично проаналізувати особливості організації надання соціальних послуг внутрішньо переміщеним особам у процесі їх соціальної адаптації під час війни в Україні; визначити шляхи удосконалення системи соціальних послуг та розробити рекомендації для підвищення ефективності адаптаційної підтримки.

Гіпотеза дослідження: організація надання соціальних послуг внутрішньо переміщеним особам у процесі їх соціальної адаптації буде ефективною, якщо: система соціальних послуг базуватиметься на комплексному оцінюванні потреб ВПО; взаємодія між суб'єктами соціальної підтримки буде скоординованою та структурованою; послуги будуть доступними, адресними, інтеграційно спрямованими; громада застосовуватиме адаптаційні програми, що включають психологічну, соціально-побутову, правову, інформаційну та інтеграційну підтримку; буде забезпечений регулярний моніторинг результатів надання послуг та коригування програм відповідно до змін потреб ВПО.

Відповідно до мети, об'єкта та предмета визначено **завдання дослідження:**

1. Проаналізувати соціально-демографічні, правові та психологічні особливості внутрішньо переміщених осіб та їхні адаптаційні потреби.
2. Дослідити державну політику в контексті соціального обслуговування як інструменту соціальної адаптації.
3. Визначити організаційні особливості системи організаційно-управлінської модель надання соціальних послуг ВПО в громаді.

4. Проаналізувати ефективність надання соціальних послуг ВПО у громаді та оцінити їхній вплив на процес соціальної адаптації.

5. Розробити практичні рекомендації щодо удосконалення організації соціальних послуг для забезпечення успішної соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб.

Методи дослідження. У роботі використано комплекс загальнонаукових, емпіричних, експериментальних та аналітичних методів: теоретичні – аналіз, синтез, порівняння, систематизація – для вивчення теоретичних положень і нормативно-правової бази; категоріальний і структурно-функціональний аналіз – для уточнення змісту понять «соціальна адаптація», «соціальні послуги», «внутрішньо переміщені особи»; спостереження, анкетування, інтерв'ю – для збору емпіричних даних про досвід ВПО; констатувальний та формувальний аналіз практики – для оцінки ефективності наявної системи підтримки у громаді; статистичні методи – для кількісної та якісної обробки результатів; методи проектування – для розробки рекомендацій щодо удосконалення організації соціальних послуг.

Теоретична значення дослідження полягає у поглибленні розуміння механізмів соціальної адаптації ВПО та у розкритті ролі соціальних послуг у цьому процесі.

Практична значення полягає в можливості використання результатів дослідження соціальними службами, громадами, органами місцевого самоврядування та громадськими організаціями для покращення роботи з ВПО та підвищення ефективності їх адаптації.

Структура магістерської роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (усього 58 найменувань) та додатків на 2 сторінках. Повний обсяг магістерської роботи становить 82 сторінки, основний зміст викладено на 79 сторінках. Робота містить 16 таблиць та 2 рисунки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВПО В УКРАЇНІ

1.1. Внутрішньо переміщені особи як соціальна група: характеристика, потреби та фактори соціальної адаптації.

В Україні явище внутрішнього переміщення набуло масового характеру з 2014 року і особливо після початку повномасштабної агресії 2022 року. З'явилася нова соціальна група – внутрішньо переміщені особи (ВПО), під якою розуміють людей, змушених покинути своє постійне місце проживання в межах країни через збройний конфлікт, окупацію, насильство чи катастрофи [49]. З правової точки зору, закон України визначає ВПО як громадян України (а також іноземців або осіб без громадянства з правом проживання), яких змусили залишити своє житло чи місце проживання внаслідок або для уникнення негативних наслідків конфлікту, окупації, масових порушень прав чи надзвичайних ситуацій природного/техногенного характеру [35]. Це визначення акцентує юридичний статус і обставини переміщення, закладаючи основу для спеціального правового захисту цієї категорії населення. З міжнародного погляду, Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення описують ВПО як осіб або групи, змушених покинути домівки з аналогічних причин, але які не перетнули міжнародно-визнаний державний кордон [15, 52]. Таким чином, на відміну від біженців, ВПО залишаються під юрисдикцією власної держави, а відповідальність за їх захист і допомогу покладається переважно на національну владу [15, 52].

Соціологічний та соціально-психологічний підходи трактують ВПО не лише через правовий статус, а й як специфічну соціальну спільноту, що виникла внаслідок вимушеної внутрішньої міграції [52]. Дослідники зазначають, що феномен масового переміщення породив нову соціальну групу населення – внутрішньо переміщених осіб, зі своїми характерними потребами та проблемами [6, 25]. Соціологи розглядають ВПО крізь призму теорій міграції та адаптації: ця група відрізняється від інших тим, що пройшла через

травматичний досвід втрати рідного середовища і вимушеного переселення. Соціально-психологічний аспект наголошує на впливі травми і стресу: ВПО нерідко пережили бойові дії, обстріли, втрату близьких або інших травмівних подій, що позначається на їх психічному стані. Масові опитування свідчать, що більшість українців в умовах війни мають симптоми посттравматичного стресу – понад 90% респондентів відзначили хоча б один симптом ПТСР, і 57% перебувають у зоні ризику розладу [4]. Таким чином, внутрішньо переміщені особи як соціальна група характеризуються поєднанням правових, соціальних і психологічних ознак: вони мають особливий статус, спільний досвід вимушеного переселення та комплексу втрат, а також потребують спеціальних заходів підтримки для адаптації.

Внутрішньо переміщені особи відрізняються від інших категорій, які входять до переліку вразливих груп населення (безробітних, малозабезпечених, осіб з інвалідністю тощо) насамперед комплексністю своїх проблем та досвідом різкого порушення життєвого укладу. По-перше, ВПО одномоментно втрачають звичне середовище проживання: свій дім, майно, роботу, сусідів, близькі соціальні зв'язки. Якщо звичайний клієнт соцслужб може потребувати допомоги в одній сфері (наприклад, лише матеріальна підтримка або лише психологічна допомога), то переселенець часто одночасно потребує житла, роботи, відновлення документів, психологічної реабілітації та включення в нову громаду. По-друге, ВПО мають травматичний досвід, пов'язаний з війною і вимушеною втечею. Цей досвід може включати свідчення насильства, переживання небезпеки для життя, втрату близьких. Як наслідок, у багатьох сформувалися симптоми хронічного стресу, тривожності, депресії або посттравматичного розладу, що потребує фахової психологічної допомоги [4, 10, 14]. Тобто, на відміну від пересічного отримувача соціальних послуг, ВПО нерідко перебувають у стані психологічної кризи. По-третє, переселенці стикаються зі зміною соціальних ролей і статусів. Наприклад, людина, яка була годувальником родини, після переміщення може втратити роботу і опинитися в ролі безробітного отримувача допомоги – це викликає відчуття втрати контролю над життям і зниження соціального статусу. Батьки, які переїхали з

дітьми, часто змушені одночасно шукати засоби до існування і створювати нові соціальні зв'язки (школи, лікарі, сусіди) в незнайомому середовищі. Отже, комбінований вплив втрати звичного оточення, травматичного стресу та ролевої дезорієнтації робить ситуацію ВПО унікально складною. Це потребує від соціальних служб мультидисциплінарного підходу та особливої чутливості до пережитого досвіду переселенців.

Станом на 2025 рік внутрішньо переміщені особи в Україні складають значну частину населення – офіційно зареєстровано близько 5 мільйонів ВПО, а реальна кількість може сягати 7 мільйонів [45]. Ця група є неоднорідною за складом, проте можна окреслити певний демографічний профіль та виділити найбільш вразливі категорії. Понад половину переселенців становлять жінки (близько 60%), чверть – діти, ще чверть – особи похилого віку; також серед ВПО нараховується понад 200 тисяч людей з інвалідністю [45]. Таким чином, переважають домогосподарства з матерями та дітьми, а також пенсіонери. Жінки з дітьми (особливо багатодітні матері або матері-вихователі) є однією з найбільш уразливих груп, адже вони несуть подвійне навантаження – піклуються про дітей за відсутності чоловічої підтримки і водночас мають вирішувати побутові та фінансові проблеми переселення. Діти переселенців зазнають психологічного стресу, зміни школи, розлуки з друзями; потребують адаптації до нового освітнього середовища та часто – спеціальної психологічної підтримки [57]. Літні люди серед ВПО нерідко мають хронічні захворювання, менше мобільні та важче переносять зміну обстановки. Вони потребують доступу до медичних послуг, ліків, а також соціального патронажу (догляд вдома, допомога у побуті тощо) [46]. Особи з інвалідністю стикаються з додатковими бар'єрами – від фізичної недоступності нового житла чи укриттів до переривання курсу реабілітації або спеціалізованої допомоги через евакуацію. Окремо слід згадати багатодітні родини та вагітних жінок, неповнолітніх без супроводу (якщо такі є) та студентів – усі вони мають специфічні потреби (від житла належних розмірів до доступу до освіти), що робить їх пріоритетними цільовими групами для соціальної підтримки [46].

Істотною характеристикою ВПО є також різний досвід переміщення. Деякі сім’ї були переміщені один раз і закріпилися в приймаючій громаді, інші ж пережили повторні переміщення – наприклад, спершу виїхали з охопленого бойовими діями регіону, потім змушені були залишити і місце тимчасового проживання через інші небезпеки або відсутність умов. За даними МОМ, понад половина опитаних переселенців 2024 року перебували в статусі ВПО вже два роки і більше [58], що вказує на тривалість та повторюваність їхнього переміщення. Повторне переміщення підсилює стрес і виснажує ресурси родин, адже кожного разу людям доводиться наново облаштовувати побут і інтегруватися в нову спільноту. Найуразливішими серед таких груп є ВПО з прифронтових територій, які можуть кілька разів переміщуватися слідом за лінією фронту, а також ті, хто довгий час мешкає у колективних центрах або модульних містечках, не маючи стабільного житла.

Зіткнувшись із раптовою зміною життєвих обставин, внутрішньо переміщені особи переживають комплекс проблем – психологічних, соціальних, економічних, побутових. Кожен із цих чинників по-своєму ускладнює процес інтеграції переселенців у нове середовище, знижуючи їхній ресурс адаптації та можливість відновлення. Узагальнення основних груп проблем та їх типових проявів дає змогу цілісно побачити масштаби викликів, з якими стикаються ВПО. Структурований огляд цих труднощів подано в таблиці 1.1.1.

Таблиця 1.1.1.

Основні проблеми адаптації ВПО

Категорія проблем	Ключові прояви / дані	Як впливає на адаптацію
Психологічні наслідки війни і переміщення	• 40% бачили війну особисто; були під обстрілами чи свідками насильства. • 71% – сильний стрес, 50% – тривожність. • Типові стани: тривога, ПТСР, безсоння, відчуття небезпеки. • У дітей – страхи, поведінкові порушення.	• Знижена працездатність і мотивація. • Складність у навчанні, пошуку роботи, спілкуванні. • У дітей – труднощі включення у навчальний процес. • Психотравма стає

		бар'єром інтеграції.
Соціальні проблеми: втрата зв'язків, ізоляція, стигматизація	• Втрата соціального оточення, почуття «чужих». • 71% громад – позитивне ставлення до ВПО; 55% готові приймати нових. • Частина населення зберігає упередження → відмова в оренді, упередження при працевлаштуванні. • Розрізнене проживання або навпаки – тісні умови у прихистках.	• Складність встановлення нових зв'язків. • Соціальна ізоляція, зниження участі у житті громади. • Уповільнена інтеграція через недовіру та приховану дискримінацію.
Економічні проблеми: втрата роботи та доходів	• 66% ВПО не мають роботи; 70% безробітних – жінки. • Залежність від допомоги, гуманітарної підтримки. • Падіння самооцінки, втрата професійних зв'язків.	• Фінансова нестабільність гальмує адаптацію. • Обмеженні можливості орендувати житло, навчатися, лікуватися. • Ризик довготривалого випадку з ринку праці.
Житлові проблеми: нестабільність і тимчасовість	• Брак доступного житла, висока вартість оренди. • Модульні містечка/гуртожитки не придатні для довготривалого життя. • Невизначеність: можливість втрати тимчасового житла будь-коли.	• Неможливість «пустити коріння». • Погіршення психологічного стану через тісноту та відсутність приватності. • Обмеження соціальної активності.
Освітні та медичні труднощі	Освіта: перерви у навчанні, переповнені школи, різні програми, проблеми з переведенням у ЗВО. Медицина: переривання лікування, відсутність медичних карт, труднощі з доступом до лікарів.	• Погіршення здоров'я, підвищення вразливості. • Освітні розриви у дітей і студентів. • Соціальна невключеність через відсутність доступу до базових послуг.

Таблиця систематизована за джерелом [25, 27, 28, 29]

З огляду на окреслені вище виклики, важливо не лише розуміти проблеми, з якими стикаються внутрішньо переміщені особи, а й систематизувати їхні ключові потреби. Це дає можливість побачити, які саме напрями підтримки є критично важливими для забезпечення успішної

соціальної адаптації та інтеграції переселенців у приймаючі громади. Узагальнення основних груп потреб подано в таблиці 1.1.2.

Таблиця 1.1.2.

Ключові потреби внутрішньо переміщених осіб

Категорія потреб	Зміст / ключові елементи	Значення для адаптації
Базові потреби	- Безпечне житло, харчування, теплий одяг, речі першої необхідності. - Тимчасове розміщення, продовольча допомога.	- Стабілізація фізичного стану. - Створення мінімальної безпеки для початку адаптації.
Інформаційні потреби	- Дані про послуги, виплати, пільги, умови проживання. - Консультації соцслужб, мобільних бригад, довідкових центрів. - Цифрова грамотність, орієнтація в онлайн-сервісах.	- Зменшення тривожності й невизначеності. - Можливість швидко включитися в нове середовище.
Правові потреби	- Відновлення документів, оформлення довідки ВПО, поновлення соціальних виплат. - Юридична допомога щодо майнових прав і компенсацій.	- Захист прав і впевненість у правовому статусі. - Подолання бюрократичних бар'єрів.
Психологічні потреби	- Кризове консультування, робота з ПТСР, індивідуальна та сімейна терапія. - Підтримка дітей, групи самодопомоги.	- Емоційна стабілізація. - Підвищення мотивації до навчання, роботи, соціальної взаємодії.
Інтеграційні потреби	- Соціалізація, участь у громадах, добросусідські відносини. - Спільні заходи, волонтерство, простори спілкування. - Можливість реалізувати навички та професійний досвід.	- Формування почуття належності до громади. - Довгострокова інтеграція та соціальне включення.
Економічні потреби	- Працевлаштування, перекваліфікація, фінансова допомога на старті. - Мікрогранти, підтримка	- Економічна самостійність і стійкість. - Зменшення залежності від допомоги.

	бізнесу, програми зайнятості. • Соціальний захист для вразливих груп.	• Зростання участі у житті громади.
--	---	--

Таблиця систематизована за джерелом [25, 27, 28, 29]

Підсумовуючи потреби та проблеми, окреслимо, що являє собою соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб і які чинники визначають її успішність. Поняття “соціальна адаптація” загалом означає процес пристосування людини до нових соціальних умов, відновлення порушеної рівноваги між особистістю і середовищем [53]. В контексті ВПО адаптацію можна визначити як процес відновлення життєвих функцій людини у новій громаді після переміщення, що включає задоволення основних потреб, входження в соціальне середовище та набуття здатності самостійно жити і розвиватися в нових умовах. За визначенням українського соціолога І. Тітара, адаптація ВПО – це процес, у ході якого індивіди прагнуть задовольнити свої потреби та досягти власних цілей, водночас відповідаючи вимогам нового соціуму після переміщення [1, 24, 52]. Учений зазначає, що з ресурсного підходу адаптація охоплює повернення втрачених ресурсів або отримання нових – таких як житло, майно, доступ до комунальної інфраструктури, робота, коло дружніх і сімейних зв’язків [30, 52]. А з соціокультурного підходу поняття адаптації пов’язане зі стресом від зміни місця проживання та потребою пристосувати свій спосіб життя до нових умов [52]. Важливо, що на відміну від українського законодавства, міжнародні документи прямо не оперують терміном “соціальна адаптація ВПО”, але фактично спрямовують держави на довгострокові рішення, за яких переселенці можуть реалізувати свої права нарівні з іншими громадянами і більше не потребують спеціальної підтримки [14].

Процес адаптації ВПО умовно проходить через кілька етапів. Первинна адаптація відбувається в перші тижні чи місяці після переміщення і фокусується на стабілізації ситуації: людина шукає безпечне місце, отримує екстрену допомогу, реєструється як ВПО, задовольняє базові потреби. На цьому етапі важливо зменшити гострий стрес і забезпечити мінімальні умови життя, аби запобігти дезадаптації (кризі). Наступний етап можна назвати стабілізаційно-адаптаційним: переселенець починає освоюватися – оформлює дітей до школи, шукає роботу, налагоджує побут, поступово знайомиться з місцевими правилами і можливостями. Тут ключову роль відіграє надання соціальних послуг підтримки (консультування, інформація, тимчасове житло). Завершальний етап – інтеграція – настає, коли людина вже вкорінилася в громаді: має постійне житло чи стабільну оренду, працевлаштувалася або веде бізнес, включилася в життя спільноти [30]. Інтеграція означає, що ВПО фактично перестає сприйматися як “переселенець” і стає звичайним членом місцевого суспільства. Варто підкреслити, що етапи ці умовні і в реальності можуть тривати паралельно або повторюватися (наприклад, повторне переміщення повертає людину на перший етап знову).

На шляху адаптації переселенці зіштовхуються з численними бар’єрами. Серед психологічних бар’єрів – травматичний досвід, про який згадано вище, а також можливе відчуття меншовартості чи “вини вцілілого” (що вони покинули рідний край) [14]. Соціальні бар’єри включають недружнє середовище, упередження, конкуренцію за ресурси (наприклад, місцеві можуть побоюватися, що ВПО “відбирають” робочі місця чи місця у садочках) [17]. Інституційні бар’єри пов’язані з недосконалістю системи підтримки: складні бюрократичні процедури, недостатня координація між органами влади, відсутність адресного підходу [24]. Наприклад, національні програми часто мають загальний характер і не враховують специфічні обставини окремих людей, а на місцевому рівні може бракувати ресурсів чи компетенції для допомоги. Ще один бар’єр – економічний: якщо у громаді, куди прибули ВПО, й самій високий рівень безробіття чи брак житла, переселенцям важко

вирішити свої проблеми, конкуруючи з місцевими уразливими групами за обмежені ресурси [32].

Водночас, фактори успішної адаптації дозволяють подолати ці бар'єри. Досвід і дослідження свідчать, що найважливішим фактором є наявність ресурсів та підтримки [53, 58]. Якщо переселенець має хоча б мінімальні матеріальні ресурси (заощадження, допомога родичів) та доступ до житла і роботи, його шанси успішно інтегруватися зростають багаторазово. Надзвичайно значущим є підтримка приймаючої громади: доброзичливе ставлення сусідів, готовність роботодавців брати на роботу ВПО, волонтерська допомога – все це створює сприятливий клімат. У свою чергу, система соціальних послуг та державних програм може виступати каталізатором адаптації, якщо вона налагоджена ефективно. Наприклад, наявність у громаді центрів підтримки ВПО, де можна отримати комплекс допомоги (психологічної, юридичної, побутової), значно прискорює інтеграцію [54]. Важливим фактором є й власна мотивація та активність переселенця: ті, хто налаштовані шукати роботу, навчатися нового, встановлювати контакти, адаптуються успішніше. У цьому плані завдання соціальної роботи – наснажити ВПО, підвищити їх впевненість у собі та розуміння, що вони можуть будувати життя заново. Не останню роль грає час: адаптація – процес не миттєвий, але поступово, за умови наявності підтримки, більшість ВПО інтегруються. Як вказано у Стратегії державної політики, держава розглядає підтримку ВПО на всіх етапах – від евакуації до моменту повернення або повної інтеграції – що і є шляхом забезпечення довготривалих рішень проблем переміщення [33].

Таким чином, внутрішньо переміщені особи – це специфічна соціальна група, яка має комплекс особливих потреб і викликів, що виникають внаслідок втрати попереднього середовища. Соціальна адаптація ВПО – багатогранний процес, що включає задоволення базових потреб, відновлення психологічної рівноваги, поступове включення у нову спільноту та досягнення соціально-економічної самостійності. Забезпечення умов для цієї адаптації є спільним завданням держави, громад та самих переселенців, і в сучасній Україні воно

набуває критичного значення для збереження соціальної єдності та гуманітарного відновлення країни.

1.2. Державна політика соціальної підтримки ВПО з акцентом на адаптацію.

З самого початку кризи внутрішнього переміщення Україна вибудовує державну політику, спираючись на базові гуманітарні та правозахисні принципи. Одним із ключових є гуманітарний підхід: держава визнає, що ВПО – це люди, які потрапили в скрутні обставини не зі своєї вини, тому політика щодо них має передусім забезпечити порятунок життя, задоволення базових гуманітарних потреб і захист гідності. Зокрема, нова Стратегія державної політики щодо внутрішнього переміщення (схвалена у 2023 році) передбачає підтримку ВПО на всіх етапах – від безпечної евакуації із зон небезпеки, через соціальну адаптацію на новому місці, до моменту повернення додому [41, 48]. Такий комплексний підхід означає, що держава зобов’язується реагувати не лише на негайні потреби (евакуація, гуманітарна допомога), а й на довгострокові завдання інтеграції.

Другим наріжним принципом є забезпечення базових прав ВПО. Внутрішньо переміщені особи за законом користуються тими ж правами, що й решта громадян України, але через специфічні обставини потребують додаткових гарантій їх дотримання. Державна політика виходить з того, що ВПО мають право на захист від примусового повернення (ніхто не може примусити їх вертатися до небезпечного місця) і на свободу вибору місця проживання в межах країни [52]. Законодавчо гарантовано, що переселенці не можуть бути дискриміновані за фактом свого статусу – це проявляється, зокрема, у рівному доступі до всіх публічних послуг, участі у виборчих правах (щоправда, тут є проблемні аспекти) тощо. Гуманітарний і правозахисний підходи доповнює інтеграційний принцип: держава визнає, що допомога ВПО не повинна обмежуватися екстреними заходами, а має бути спрямована на довготривалу адаптацію та інтеграцію цих людей у приймаючих громадах [48]. Тобто ціль політики – не тримати переселенців “на утриманні”, а максимально

сприяти тому, щоб вони стали самостійними і включеними в життя суспільства. Саме тому в стратегіях і програмах останніх років акцент змістився з простої виплати допомог на комплексні рішення: забезпечення житлом, працевлаштування, психологічну реабілітацію та інше, що створює умови для інтеграції.

Ще один важливий принцип – децентралізація відповідальності та залучення громад. Україна останніми роками провела глибоку децентралізацію, і підтримка ВПО стала сферою, де місцеві громади відіграють провідну роль у реалізації політики [8]. Державний курс полягає в тому, що основними виконавцями заходів підтримки переселенців є органи місцевого самоврядування – міські, селищні ради, територіальні громади, які найкраще знають локальну ситуацію і потреби як переселенців, так і місцевих мешканців. Центр (уряд, міністерства) формує нормативну базу, фінансові механізми та загальнонаціональні програми, але практична допомога надається “на місцях”. Такий підхід дозволяє гнучко враховувати особливості кожного регіону: наприклад, у великих містах один набір проблем (де розмістити десятки тисяч людей), а в сільській громаді – інший (відсутність роботи, але наявність житлового фонду). Принцип децентралізації тісно пов’язаний із партнерством держави і громади: держава надає громадам ресурси (субвенції, фінансування програм, методичну підтримку), а громади беруть на себе організацію соціальних послуг, житлових програм тощо. Також держава заохочує співпрацю з недержавними організаціями на рівні громад – волонтерськими, благодійними, міжнародними – визнаючи, що ефективна підтримка ВПО потребує спільних скоординованих зусиль [13].

Підсумовуючи, можна виділити чотири базові принципи політики щодо ВПО: гуманність (пріоритет порятунку і гідних умов життя), права людини (рівність прав, недискримінація і захист від примусу), інтеграція (орієнтація на довготермінове влаштування, а не лише тимчасову допомогу) та децентралізація (опора на громади, гнучкість і наближеність допомоги до людей) [21]. Вони знаходять відображення у нормативно-правових актах і програмах, про які йтиметься далі.

Законодавство України щодо внутрішньо переміщених осіб сформувалося починаючи з 2014 року і постійно доповнюється. Сьогодні воно складає комплекс, що покликаний забезпечити всебічну підтримку ВПО – від правового статусу до конкретних соціальних гарантій. Розглянемо основні акти та їхню роль в адаптації переселенців, які систематизовані в таблиці 1.2.1.

Таблиця 1.2.1.

Нормативно-правові акти України та їх роль у адаптації ВПО

Нормативно-правовий акт	Ключові положення	Значення для адаптації ВПО
Закон України “Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб” №1706-VII (2014)	• Визначає статус ВПО та гарантує основні права (на житло, освіту, медичну допомогу, соціальний захист, зайнятість). • Передбачає створення Єдиної інформаційної бази даних про ВПО та механізми обліку. • Містить положення про надання тимчасового житла, соціальної підтримки та спрощені процедури отримання довідки ВПО.	• Формує правову основу державної політики щодо переселенців. • Забезпечує доступ ВПО до житла, виплат, освіти і медицини. • Сприяє швидкому оформленню статусу і запуску процесу адаптації. • Створює умови для інтеграції у громаду через гарантії свободи вибору місця проживання і працевлаштування.
Закон України “Про соціальні послуги” №2671-VIII (2019)	• Модернізує систему соціальних послуг, визначає їх види, надавачів, порядок організації. • ВПО віднесені до категорії осіб у складних життєвих обставинах. • Передбачає індивідуальний підхід: оцінка потреб, складання індивідуального плану, моніторинг. • Запроваджує державні стандарти послуг та реєстр надавачів/отримувачів.	• Забезпечує цілеспрямовану, адресну підтримку ВПО. • Дозволяє виявляти конкретні потреби переселенця та надавати відповідні послуги (психологічні, соціальні, трудові, догляд). • Підвищує якість, прозорість і доступність соціальної підтримки. • Створює механізм довготривалого супроводу й сприяє інтеграції в громаду.

Таблиця систематизована на основі джерел [35, 40].

З метою реалізації положень профільних законів та забезпечення комплексної підтримки внутрішньо переміщених осіб, виконавча влада ухвалила низку підзаконних актів. Ці документи деталізують механізми обліку, соціального захисту, житлового забезпечення, працевлаштування та інтеграції переселенців у громади. Узагальнення найбільш важливих із них представлено у таблиці 1.2.2.

Таблиця 1.2.2.

Підзаконні акти КМУ та їх значення для адаптації ВПО

Підзаконний акт	Ключові положення	Значення для адаптації ВПО
Постанова КМУ №509 (2014) «Про облік внутрішньо переміщених осіб»	• Встановлює порядок обліку ВПО та видачі довідки. • Створено єдину систему реєстрації переселенців. • Облік можливий через ЦНАПи, органи соцзахисту та застосунок «Дія».	• Перший крок до отримання будь-якої допомоги. • Спрощена реєстрація пришвидшує доступ до виплат і послуг. • Дозволяє державі охопити підтримкою більшість ВПО.
Постанова КМУ №505 (2014, ред. 2022) «Про надання щомісячної адресної допомоги ВПО»	• Запроваджує щомісячні виплати ВПО (2 тис. грн для дорослого, 3 тис. грн – для дітей і осіб з інвалідністю). • Компенсує витрати на проживання та оренду. • Передбачає перевірку фактичного місця проживання.	• Забезпечує базовий дохід на перших етапах переміщення. • Запобігає бідності та дає час для пошуку роботи. • Стимулює визначення з місцем проживання та інтеграцію в громаду.
Постанова КМУ №637 (2014) «Про здійснення соціальних виплат ВПО»	• Визначає порядок отримання пенсій і соцвиплат за новим місцем проживання. • Спочатку діяли суворі вимоги (ідентифікація, обмежений перелік банків), згодом пом'якшені.	• Забезпечує доступність соціальних гарантій. • Критично важливо для літніх і вразливих категорій ВПО. • Фінансова стабільність сприяє соціальній стабільності.

Постанови КМУ №332 (20.03.2022)	№332: новий порядок допомоги на проживання. компенсація громадянам, які безоплатно прихистили ВПО («Прихисток», 900 грн за особу).	• Швидке вирішення житлових проблем у період масового переміщення. • Розміщення у сім'ях сприяє соціалізації та побудові добросусідських зв'язків. • Підтримує солідарність у суспільстві.
Постанова КМУ №331 (20.03.2022) – компенсація роботодавцям за працевлаштування ВПО	• Компенсація роботодавцю (наприклад, 6500 грн/2 міс.) за кожного прийнятого ВПО. • Підтримка самозайнятості та мікрогранти в межах «Робота».	• Мотивує бізнес наймати ВПО. • Сприяє закріпленню переселенців на ринку праці. • Підвищує економічну самостійність та інтеграцію.
Розпорядження КМУ №909-р (2017) та Стратегія-2025 (2023)	• Стратегія інтеграції ВПО до 2020 р.; • Нова Стратегія державної політики щодо внутрішнього переміщення до 2025 р. • Визначає стратегічні цілі: адаптація, інтеграція, розвиток ВПО у громадах.	• Закріплює адаптацію як державний пріоритет. • Дає системне бачення політики щодо ВПО. • Спрямовує розробку програм у сферах освіти, працевлаштування, соціального захисту та психологічної підтримки.

Таблиця систематизована на основі джерел [34, 36, 37, 38, 39].

Отже, нормативно-правова база України щодо ВПО – це не просто перелік законів і постанов, а цілісна система, яка поступово еволюціонувала від екстрених рішень до довгострокової політики. Кожен документ відіграє свою роль: закон про ВПО гарантує права і статус, закон про соцпослуги – механізм допомоги, постанови – конкретні фінансові та сервісні інструменти (житло, виплати, зайнятість), а стратегії – узгоджують дії різних органів навколо завдання інтеграції. В цілому, ця база нині спрямована на комплексну підтримку переселенців, що охоплює їхні базові потреби в умовах війни та закладає основу для довготривалої соціальної інтеграції.

На виконання згаданих законів і стратегій уряд реалізує низку цільових програм, які безпосередньо сприяють адаптації переселенців. Розглянемо основні напрями таких програм.

Житлове забезпечення внутрішньо переміщених осіб є одним із ключових напрямів державної політики, оскільки стабільність житлових умов виступає базовою передумовою формування відчуття безпеки, зниження соціальної напруги та успішної інтеграції у приймаючу громаду. З огляду на це держава реалізує комплекс програм, спрямованих як на тимчасове, так і на довгострокове забезпечення житлом [16]. До початку повномасштабної агресії РФ діяла програма співфінансування житла для ВПО за моделлю «70/30», однак її реалізація була обмеженою через недостатній рівень фінансування. Після 2022 року акцент державної політики змістився на тимчасові та мобільні рішення, зокрема облаштування місць компактного проживання, модернізацію гуртожитків, встановлення модульних містечок і транзитних житлових комплексів [20]. Реалізація цих заходів значною мірою здійснюється за підтримки міжнародних партнерів та за рахунок субвенцій місцевим бюджетам, що дозволяє оперативно реагувати на потреби значних груп переселенців. Паралельно держава впроваджує довгострокові механізми житлового забезпечення, серед яких – програма пільгового іпотечного кредитування під 3% річних строком до двадцяти років, реалізована за підтримки Європейського інвестиційного банку, а також практика передачі житлових об'єктів, зведених за кошти держбюджету або донорів, у користування ВПО [16]. Сукупність цих програм спрямована на підвищення житлової стабільності переселенців, що, у свою чергу, є необхідною умовою їхньої соціальної адаптації та відновлення життєвої автономії.

Економічна інтеграція ВПО є не менш важливою складовою адаптаційного процесу, оскільки працевлаштування забезпечує фінансову самостійність та сприяє відновленню соціального статусу. Уряд України у співпраці з Державною службою зайнятості впровадив низку інструментів, спрямованих на підвищення рівня зайнятості переселенців. Однією з найбільш дієвих стала програма компенсації роботодавцям витрат на оплату праці

найнятих ВПО, що дозволило у 2022 році забезпечити роботою десятки тисяч осіб [5]. Важливим інструментом економічної адаптації є також компонент для ВПО у межах програми мікрогрантів «єРобота», який передбачає можливість отримання до 250 тис. грн на започаткування або розвиток власної справи. У 2023 році обсяг фінансування грантового механізму становив 1,8 млрд грн, що значно розширило можливості самозайнятості та розвитку підприємництва [7].

Поряд із цим держава компенсує роботодавцям витрати на професійне навчання або перепідготовку переселенців під їхні вакансії, що сприяє формуванню нових компетентностей і підвищує конкурентоспроможність ВПО на ринку праці. Державна служба зайнятості організовує профорієнтаційні заходи, ярмарки вакансій і консультаційні центри, а у ряді регіонів функціонують спеціалізовані центри професійної адаптації, орієнтовані передусім на жінок та осіб, які потребують опанування нових професій. Такі програми сприяють зменшенню економічної вразливості ВПО та підвищують їхню здатність до самозабезпечення.

Окремий напрям державної та міжнародної підтримки становлять програми, орієнтовані на дітей і сім'ї ВПО. З метою забезпечення безперервності освіти дітей-переселенців Міністерство освіти і науки впровадило спрощену процедуру їх зарахування до закладів дошкільної та середньої освіти, а громади отримують відповідні цільові субвенції для фінансування навчального процесу. За підтримки міжнародних організацій створюються тимчасові освітні центри та мобільні навчальні групи, що дозволяє уникнути тривалих перерв у навчанні дітей, які перебували у дорозі. Водночас реалізуються програми психологічної реабілітації дітей, зокрема арт-терапевтичні заняття, групи підтримки та програми психосоціального супроводу сімей. Окремі міжнародні програми, такі як «Спільно» від ЮНІСЕФ, надають грошову допомогу багатодітним сім'ям ВПО, що знижує рівень фінансового навантаження на домогосподарства [57]. Такі заходи мають подвійний ефект: вони зменшують тривожність батьків щодо освітніх і соціальних перспектив їхніх дітей та забезпечують дітям умови для

повноцінного розвитку, що у довгостроковій перспективі сприяє успішній інтеграції сімей.

Важливою складовою адаптації ВПО є програми психологічної реабілітації та соціальної інтеграції. Починаючи з 2015 року в Україні сформовано мережу центрів психологічної допомоги, які після 2022 року були переорієнтовані на потреби цивільних переселенців. За підтримки міжнародних організацій організовано мобільні бригади соціально-психологічної допомоги, що працюють у 21 області України та надають кризове консультування, групові заняття і скерування на довгострокову терапію [50]. Такі бригади забезпечують доступність допомоги для вразливих категорій, зокрема літніх осіб та людей з інвалідністю. Крім того, у низці міст створено інтеграційні хаби та центри підтримки ВПО, які поєднують психологічні, юридичні, соціальні та культурні послуги. Вони виконують функцію простору соціалізації, сприяючи встановленню зв'язків як між переселенцями, так і між ВПО та місцевими жителями, що має ключове значення для формування відчуття належності до громади. Паралельно культурні заклади реалізують соціокультурні проєкти – клуби спілкування, творчі студії, освітні та культурні заходи, які підтримують інтеграційні процеси та сприяють відновленню соціального капіталу переселенців.

Отже, державні програми нині охоплюють ключові сфери життя ВПО – житло, роботу, сім'ю, психологічний стан, – і виконують не лише функцію “пожежного гасіння”, а саме сприяють адаптації. Забезпечуючи стабільність у цих сферах, вони зменшують вплив негативних факторів на переселенців і створюють передумови для їх самостійного руху вперед.

Повномасштабна війна 2022 року спричинила необхідність швидкого оновлення державної системи реагування на потреби внутрішньо переміщених осіб. В умовах масштабного переміщення населення уряд був змушений запровадити нові підходи, які поєднують цифрові рішення, інтегровані соціальні сервіси та мобільні форми роботи [26, 50]. Ці інноваційні механізми істотно розширили доступ ВПО до допомоги, зробили процеси взаємодії з державою більш гнучкими та наближеними до потреб конкретних людей.

Узагальнення ключових новацій, впроваджених після 2022 року, подано в таблиці 1.2.3.

Таблиця 1.2.3.

Інноваційні підходи та сервіси підтримки ВПО після 2022 року

Інструмент / новація	Суть інновації	Значення для адаптації ВПО
Цифровізація послуг («Дія» та інші е-сервіси)	• Онлайн-реєстрація ВПО, подання заявок на виплати. • Цифрова довідка ВПО з QR-кодом. • Створення державної інтегрованої інформаційної системи для координації допомоги. • Чат-боти, гарячі лінії, електронні платформи для переселенців.	• Спрощення доступу до державних послуг. • Зменшення стресу, часових і логістичних бар'єрів. • Зниження ризику «втрати» людей у системі соціальної підтримки. • Підвищення прозорості й керованості процесів допомоги.
Інтеграційні центри та простори	• Створення центрів «єдиного вікна» в регіонах. • Надання в одному місці соціальних, юридичних, психологічних та освітніх послуг. • Проведення інтеграційних заходів, мовних курсів, клубів взаємопідтримки.	• Концентрація ресурсів та фахівців в одному просторі. • Прискорення адаптації та соціалізації ВПО. • Формування горизонтальних зв'язків із місцевою громадою. • Зниження відчуття ізоляції.
Мультидисциплінарні команди та мобільні бригади	• Командний супровід родини: соцпрацівник, психолог, юрист, фахівець служби зайнятості. • Виїзди мобільних бригад у громади, де проживають ВПО. • Надання допомоги «на місці» та оцінка потреб у польових умовах.	• Комплексність соціальної підтримки. • Доступність допомоги для маломобільних груп. • Оперативне реагування на індивідуальні потреби. • Зменшення

		прогалин у забезпеченні базових і спеціалізованих послуг.
Соціальний патронаж та кейс-менеджмент	• Закріплення соціальних кураторів за родинами ВПО. • Постійний супровід: допомога з документами, контроль за відвідуванням школи дітьми, організація догляду за літніми. • Додаткове фінансування громад для розширення штатів соцпрацівників.	• Підтримка найбільш вразливих груп ВПО. • Запобігання занедбаності, бездоглядності та кризовим ситуаціям. • Формування індивідуальних маршрутів адаптації. • Підвищення соціальної стабільності громад.
Фінансові сервіси «єПідтримка» у період війни	• Одноразові цифрові виплати (6500 грн) для працівників і ФОПів з постраждалих регіонів. • Повністю онлайн-оформлення та зарахування коштів. • Подальше використання платформи для інших категорій.	• Негайна фінансова підтримка у кризовий період. • Можливість покрити витрати на евакуацію та первинне облаштування. • Швидке відновлення базової економічної стабільності переселенців.

Таблиця систематизована на основі джерел [11, 12, 26].

Підсумовуючи, під час широкомасштабної війни Україна включила всі можливі важелі, аби допомогти переселенцям адаптуватися. Цифрові сервіси скоротили дистанцію між державою і людиною, інтеграційні центри та мобільні команди наблизили послуги, патронаж забезпечив індивідуальну увагу, а фінансові інновації типу “єПідтримки” дали змогу швидко підживити бюджети родин. Усі ці нові інструменти працюють на основну мету – зробити шлях ВПО від евакуації до повноцінного життя максимально коротким і безболісним.

Як зазначалося, територіальні громади нині фактично стали основною ланкою надання допомоги переселенцям та реалізації державної політики

інтеграції. Розгляньмо, чому роль громад є визначальною і як саме вони її виконують.

По-перше, громада – це безпосереднє середовище, куди потрапляє переселенець. Саме від спроможності конкретної громади залежить, чи буде людина забезпечена житлом, роботою, послугами на місці. Держава може видати постанову про виплати або профінансувати будівництво житла, але реалізувати це на практиці мають місцеві органи. Тому уряд децентралізував ресурси: надає громадам субвенції цільового призначення (на будівництво житла для ВПО, на компенсації комунальних послуг прихистків, на розвиток інфраструктури під зросле населення тощо) [22]. За 2022–23 рр. обсяги таких субвенцій сягнули кількох мільярдів гривень, і вони допомогли громадам облаштувати тисячі місць проживання, створити центри підтримки та ін. Таким чином, держава делегує громадам і ресурси, і відповідальність – очікуючи, що на місцевому рівні краще видно, куди саме спрямувати кошти.

По-друге, громади через свої виконавчі органи організують надання соціальних послуг. У кожній громаді діє або Центр надання адміністративних послуг (ЦНАП), або відділ соцзахисту, або Центр соціальних служб / соціальних послуг. Саме ці установи першими зустрічають переселенців: реєструють, оформлюють допомоги, проводять оцінку потреб, направляють до спеціалістів. Наприклад, в багатьох ЦНАПах з'явилися окремі “вікна” або консультанти для ВПО, щоб ті могли отримати довідки, допомогу без зайвої черги. Центри соціальних служб здійснюють соціальний супровід родин, відвідуючи їх вдома та залучаючи необхідних фахівців [23]. Саме на рівні громади відбувається координація між секторами: соціальні служби співпрацюють із закладами освіти (щоб влаштувати дітей), з місцевими роботодавцями і центрами зайнятості, з закладами охорони здоров'я, щоб переселенці стали на медичний облік. Успішні приклади показують, що громади, які створили при муніципалітеті штаби або координаційні ради з питань ВПО (куди входять чиновники, соцпрацівники, волонтери, самі переселенці), досягають кращих результатів у інтеграції. Вони швидше реагують на проблеми, бо мають зворотній зв'язок від самих ВПО.

По-третє, роль громад полягає в соціальному згуртуванні. Якщо переселенці відчують себе частиною місцевої громади – вони адаптувалися. А зробити так, щоб вони себе відчули “своїми”, можуть лише місцеві жителі та влада спільно. Наприклад, в одній з громад Львівщини реалізували проект “Наставник для родини ВПО” – місцеві активісти добровільно “закріплювалися” за конкретною сім’єю переселенців, допомагали їй у побуті, знайомили з сусідами, запрошували на події [10]. Це значно полегшило психологічний стан переселенців і прискорило їхнє включення у громаду. Інша практика – місцеві волонтерські штаби ще з 2014 року опікуються переселенцями, а зараз багато з них трансформувалися в зареєстровані НУО і співпрацюють з місцевою владою. У деяких громадах створено радники з питань ВПО при голові громади – часто з числа самих переселенців, які осіли і вже інтегрувалися. Вони представляють інтереси ВПО та доносять до влади проблеми, що потребують вирішення [13].

Варто також зазначити, що держава заохочує громади фінансово: окрім субвенцій на конкретні проекти, діє норма, за якою громади отримують компенсацію з держбюджету за витрати на комунальні послуги та енергоносії, спожиті місцями компактного проживання ВПО. Це зняло фінансове навантаження з місцевих бюджетів і дозволило громадам не скорочувати допомогу, боячись перевитрат.

У підсумку, громади – це фронт-лінія адаптації. Саме на рівні громади визначається, чи переселенець знайде другу домівку. Тому держава вибудувала політику так, що громади стали головними реалізаторами: на них орієнтована і стратегія (залучити громади до інтеграції), і законодавство (дає їм повноваження і ресурси). Приклади з місць свідчать, що там, де місцева влада активно включилася – створила центр інтеграції, мобілізувала громаду на підтримку, – там ВПО адаптуються значно краще і швидше стають органічною частиною суспільства.

На завершення цього підрозділу важливо наголосити: державна політика щодо ВПО еволюціонувала від реагування на надзвичайну ситуацію до цілісної стратегії соціальної адаптації. Законодавча база й програми наразі спрямовані

не просто на утримання переселенців, а на їх насаження та інтеграцію: щоб люди від тимчасових отримувачів допомоги перейшли до ролі активних членів громади. Реалізація цієї політики лежить переважно на плечах місцевих громад, які за підтримки держави та партнерів забезпечують конкретні заходи – від житла і роботи до психологічної підтримки і соціального включення.

1.3. Соціальні послуги як інструмент соціальної адаптації: класифікація, принципи, механізми.

В сучасній системі підтримки внутрішньо переміщених осіб центральне місце займають соціальні послуги – різноманітні види допомоги, що надаються фахівцями соціальної сфери з метою подолання людьми складних життєвих обставин. Поняття соціальних послуг в українському законодавстві визначається як особливий вид послуг, що передбачають допомогу особам у складних життєвих обставинах, з метою профілактики, подолання або мінімізації негативних наслідків цих обставин [21]. Іншими словами, соціальні послуги – це не грошові виплати, а комплекс дій і заходів, спрямованих на відновлення нормального функціонування людини чи сім'ї. Саме тому соціальні послуги відіграють роль своєрідного механізму адаптації: вони покликані стабілізувати життя переселенця, супроводжувати його через труднощі та сприяти інтеграції у нове середовище.

На відміну від разової гуманітарної допомоги, соціальні послуги мають регулярний та відновлювальний характер. Як було проаналізовано, ВПО часто мають множинні проблеми – втрата житла, роботи, стрес, відсутність зв'язків. Саме соціальні послуги дозволяють в комплексі на них впливати: наприклад, послуга соціальної адаптації може включати забезпечення тимчасового притулку, соціально-побутові консультації, психологічну підтримку і залучення до груп спілкування [21]. Послуга соціальної інтеграції та реінтеграції взагалі спрямована на те, щоб допомогти людині відновити свої соціальні ролі і включитися в життя громади [21]. Тобто соціальні послуги – це інструмент відновлення функціонування особи, повернення їй контролю над власним

життям. У випадку внутрішньо переміщених осіб це особливо актуально, бо вони відчували втрату контролю через вимушені обставини.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що соціальні послуги для ВПО виконують три основні функції у процесі адаптації:

- Стабілізаційна функція – допомога у переживанні кризового періоду з мінімальними втратами. Це досягається через кризове втручання, екстрене забезпечення потреб, емоційну підтримку.
- Компаньйонська (супроводжувальна) функція – адаптація ВПО на новому місці, підказуючи та підтримуючи. Сюди належать інформаційні, посередницькі послуги, соціальний супровід, консультування. Вони запобігають тому, щоб людина “опустила руки” від складнощів, і спрямовують її зусилля конструктивно.
- Інтеграційна функція – сприяння встановленню нових соціальних зв’язків, прийняттю переселенця громадою і його самореалізації. Це можуть бути послуги соціальної інтеграції, клуби за інтересами, медіація у громаді, волонтерські ініціативи.

Сфера соціальних послуг в Україні має офіційний класифікатор, затверджений урядом, який включає понад 20 видів базових послуг [21]. Однак для кращого розуміння, як ці послуги допомагають адаптації, доцільно згрупувати їх в кілька тематичних блоків: психологічні, інформаційно-правові, соціально-посередницькі, побутово-матеріальні та інтеграційні послуги. Такий поділ умовний, бо багато послуг мають комплексний характер, але він підкреслює основні напрями підтримки.

Психологічні послуги. Цей блок охоплює все, що стосується емоційного стану, психічного здоров’я та соціально-психологічної підтримки ВПО. Сюди відносяться:

- Кризове та екстрене психологічне втручання: допомога людині, яка перебуває в шоковому чи гострому стресовому стані. Наприклад, переселенці, які пережили бомбардування, часто потребують декількох сесій кризового консультування одразу після

евакуації, щоб стабілізувати емоції і запобігти розвиткові тяжких реакцій [53].

- Індивідуальне психологічне консультування: робота психолога з дорослими та дітьми для опрацювання травматичного досвіду, тривожності, депресії. Це може бути як короткотривалий цикл бесід, так і довготривала терапія ПТСР за потреби. Наприклад, у багатьох центрах ВПО проводяться регулярні консультації, застосовуються методики когнітивно-поведінкової терапії, арт-терапії тощо [55].
- Групові форми підтримки: терапевтичні групи для переселенців (скажімо, “групи переживання втрати” або групи взаємопідтримки матерів), дитячі групи психологічної підтримки [17]. Групова робота дає відчуття, що ти не один у своїх проблемах, і взаємне спілкування пришвидшує адаптацію.
- Сімейна психологічна підтримка: допомога сім'ям ВПО у відновленні нормального функціонування. Переселення часто провокує конфлікти в родині (через стрес, тісний побут), і робота сімейного психолога чи соціального педагога може попередити сімейні кризи [23].
- Психологічна реабілітація: глибші програми, іноді стаціонарні, для людей з важкими травмами (наприклад, реабілітаційні табори чи центри) [27]. Держава через систему санаторіїв та центрів надає такі послуги і ВПО теж, особливо дітям і підліткам, які тяжко переживають воєнні події.

Психологічні послуги зменшують вплив травматичного досвіду на життя переселенця, допомагають йому впоратися з емоціями і знову знайти внутрішні ресурси. Людина, яка отримала професійну психологічну допомогу, краще соціалізується: наприклад, долаючи ПТСР, людина починає знову виходити з дому, шукати роботу, встановлювати стосунки. Так, за даними МОЗ, 74% українців відчувають психологічні проблеми через війну, але тільки 13% звернулися до фахівців [27]. Завдання соцслужб – підвищити цей відсоток,

донести до переселенців, що звернутися по психологічну послугу – це нормально і ефективно.

- Інформаційні та правові послуги. Цей блок адресує інформаційний голод та юридичні складнощі, з якими стикаються ВПО:

- Інформаційне консультування: надання переселенцям повної та актуальної інформації про їхні права, доступні ресурси, процедури. Як свідчить досвід мобільних бригад ЮНІСЕФ, люди приїжджають і “не знають нічого” – де соцслужби, як знайти роботу, в яку школу віддати дітей, де лікарня [23]. Завдання соцпрацівника – структуровано все це пояснити. Часто таке консультування проводиться в ЦНАПі при реєстрації або в центрах ВПО. Також створені друковані та онлайн довідники для ВПО, гарячі лінії, які дають відповіді на запитання.
- Допомога у відновленні документів: юридично-технічна послуга, коли фахівці допомагають підготувати заяви, зібрати довідки для відновлення паспорта, ідентифікаційного коду, свідоцтв тощо, втрачених під час втечі [32]. Це може робити як державна соцслужба, так і центри безоплатної правової допомоги. Наприклад, центри БПД звітують про сотні випадків, коли допомогли переселенцям отримати нові паспорти чи свідоцтва про народження дітей за спрощеною процедурою.
- Юридичні консультації та представництво: переселенці часто потребують вирішення специфічних юридичних проблем – щодо пенсій, соціальних виплат, трудових прав, майнових питань. Юристи (у центрах БПД чи НГО) надають консультації, а при потребі – представляють інтереси ВПО в суді або органах влади (ця послуга офіційно називається “представництво інтересів”) [21]. Наприклад, багато переселенців зверталися до судів щодо відновлення виплати пенсій, і юристи допомагали їм у цьому.
- Соціально-правовий супровід: допомога у оформленні статусу ВПО, поданні заяв на допомоги, отриманні пільг, пошуку житла

через держпрограми [15]. Тут соціальний працівник виступає таким собі менеджером випадку з правових питань – роз’яснює, які є програми (наприклад, як стати в чергу на отримання житла від держави), допомагає заповнити документи, відстежує результат.

- Освітньо-інформаційні заходи: це можуть бути семінари для ВПО (“Як відкрити бізнес на новому місці”, “Як діяти, якщо ви постраждали від насильства”, “Як оформити дитину до садочка”) [21]. Такі заняття неформальної освіти теж є частиною інформаційної підтримки.

Володіння інформацією і розуміння своїх прав надає людині впевненості. Переселенець, який отримав вичерпну консультацію, відчуває меншу тривогу (“я знаю, що мені робити”). Правова допомога, у свою чергу, дозволяє вирішити бюрократичні проблеми, які могли б гальмувати адаптацію. Якщо людина не може отримати пенсію або диплом через те, що залишилися документи на окупованій території, вона застигне в невизначеності. Юридична послуга розв’яже цю проблему – і людина зможе рухатися далі (шукати роботу за дипломом, жити на отриману пенсію тощо). Інформаційні заходи ще й згуртовують переселенців – на семінар прийшли кілька людей, познайомилися, обмінялися досвідом, що теж елемент інтеграції.

- Соціально-посередницькі послуги. Цей блок включає послуги, де соціальний працівник чи інший фахівець виступає посередником, зв’язковим між ВПО і різними організаціями або людьми. Сюди можна віднести:

- Соціальний супровід (кейс-менеджмент): одна з базових послуг, коли за родиною чи особою закріплюють соціального працівника, і він допомагає взаємодіяти з усіма необхідними структурами, координує отримання різних видів допомоги [25]. Наприклад, сім’я з дітьми: соцпрацівник разом з батьками розробляє план – оформити допомоги, знайти садок, відвідувати психолога, отримати гуманітарну допомогу, – і далі узгоджує дії різних надавачів послуг. Він же контролює, щоб все було виконано, нагадує родині про

терміни, допомагає долати перепони. Це як ведення випадку “під ключ”.

- Супровід при зверненні до установ: коли працівник фактично йде разом з переселенцем до потрібної інстанції і допомагає. Так було і буває, наприклад, з людьми похилого віку – соцпрацівник відвозить їх до Пенсійного фонду чи лікарні, допомагає оформити папери. Або з особами з інвалідністю – соціальний працівник (або волонтер) супроводжує їх у всі потрібні органи.
- Посередництво (медіація): іноді переселенці потребують посередника в конфліктних чи чутливих ситуаціях. Наприклад, медіація між ВПО і орендодавцем, якщо виник конфлікт; між переселенцями і місцевою громадою, якщо є непорозуміння (скажімо, громада невдоволена поведінкою деяких переселенців у притулку – соцпрацівник як медіатор розбирає ситуацію, пояснює сторонам позиції одне одного). Медіація допомагає знімати соціальну напругу та запобігати стигматизації.
- Перенаправлення до інших служб: соціальний фахівець оцінює потреби ВПО і якщо якась потреба виходить за межі його компетенції, він організовує перенаправлення. Наприклад, виявилось, що у дитини-переселенця ознаки посттравматичного стресу – соцпрацівник домовляється про прийом у дитячого психолога. Або людина потребує протезування – її перенаправляють до відповідного реабілітаційного центру. Важливо, що клієнта не просто відправляють – йому саме організовують цю допомогу, тобто соціальна служба контактує з потрібною установою, узгоджує візит тощо.
- Координація гуманітарної допомоги: фактично соціальні служби виступають посередниками і з волонтерськими організаціями. Наприклад, соцслужба збирає дані про потреби переселенців у громаді і передає волонтерам або міжнародним організаціям запит

(на продукти, ліки, генератори тощо), потім розподіляє отриману допомогу адресно.

Адаптаційне значення послуг соціального супроводу та кейс-менеджменту полягає у тому, що вони фактично виконують функцію інституційного посередництва між внутрішньо переміщеною особою та складною системою соціальних, адміністративних і правових процедур. Завдяки такому посередництву знімається надмірне когнітивне й емоційне навантаження, пов'язане з необхідністю самостійного орієнтування у нормативно-бюрократичному середовищі нового місця проживання. Соціальний працівник у межах кейс-менеджменту виступає своєрідним «навігатором» для переселенця, забезпечуючи доступ до необхідних ресурсів та послуг, координуючи взаємодію з різними інституціями та оптимізуючи процес розв'язання життєвих проблем.

У практичному вимірі це суттєво прискорює адаптаційні процеси: замість тривалих, хаотичних та неефективних спроб самостійно звертатися до різних установ, особа за короткий проміжок часу отримує можливість вирішити ключові питання завдяки професійному супроводу. Особливо значущим цей підхід є для сімей із комплексом взаємопов'язаних проблем, які мають високі ризики соціальної дезадаптації. Наявність координатора запобігає «випаданню» таких сімей із системи підтримки, знижує ймовірність їх демотивації та емоційного виснаження.

Окрім практичних результатів, кейс-менеджмент має й важливий соціально-психологічний ефект: він сприяє підвищенню рівня довіри переселенців до органів влади та приймаючої громади, оскільки забезпечує відчуття реальної турботи, включеності та підтримки [55]. У середньостроковій перспективі, зі стабілізацією життєвої ситуації, потреба у постійному супроводі природним чином зменшується, що слугує індикатором успішної адаптації та відновлення автономності особи.

- Побутові та матеріальні соціальні послуги. До блоку побутових і матеріальних соціальних послуг належать інтервенції, спрямовані на забезпечення базових життєвих потреб внутрішньо переміщених осіб та

стабілізацію їхнього повсякденного функціонування. Ці послуги формують первинний рівень соціального захисту, без якого подальша соціальна інтеграція є суттєво ускладненою.

- Надання притулку та тимчасового житла – послуга визначається законодавством як одна з базових соціальних послуг і передбачає тимчасове розміщення особи у спеціалізованому закладі або іншому придатному приміщенні протягом визначеного періоду [40]. Для ВПО це реалізується у формах притулків, гуртожитків, модульних містечок та центрів компактного проживання. Організація такого розміщення є компетенцією органів місцевого самоврядування за підтримки державних інституцій. У більшості випадків тимчасове розміщення включає також харчування, соціальний супровід та консультування, що перетворює цю послугу на комплексну форму соціальної підтримки.
- Забезпечення першочергових потреб (натуральна допомога) охоплює надання продуктів харчування, одягу, засобів гігієни, медикаментів та інших необхідних предметів [40]. Вона може мати як разовий характер, так і систематичний – коли, наприклад, маломобільні особи отримують регулярні продуктові набори. Для ВПО така допомога є особливо актуальною в перші місяці після переміщення, коли економічний стан є нестабільним, а доступ до ресурсів – обмеженим.
- Послуги з догляду та допомоги вдома: для людей похилого віку та осіб з інвалідністю, які опинилися у статусі ВПО, передбачено повний спектр послуг догляду вдома за новим місцем проживання [40]. Це включає прибирання, закупівлю продуктів, допомогу в проходженні гігієнічних процедур, спостереження за станом здоров'я тощо. Додатково існують послуги денного догляду (коли особа перебуває у центрі вдень і повертається додому ввечері) та стаціонарного догляду (розміщення у геріатричних пансіонатах або інтернатах). Для літніх ВПО без родинної підтримки це часто стає єдиним способом отримати безпечні та гідні умови проживання.

- Допомога у влаштуванні побуту – до цієї категорії належать послуги, що сприяють організації повсякденного життя переселенців: допомога в облаштуванні житла (пошук меблів, ремонт, підключення техніки), ознайомлення з комунальними сервісами (оплата рахунків онлайн, оформлення послуг), консультування з фінансової грамотності, зокрема щодо планування бюджету та раціонального використання соціальних виплат [40]. Ці послуги запобігають фінансовим кризам, які часто виникають через брак навичок адаптації до нових умов.

Побутово-матеріальна підтримка виконує функцію базового стабілізаційного ресурсу, який забезпечує мінімальний рівень життєвої безпеки та психологічної рівноваги внутрішньо переміщених осіб. Задоволення первинних фізіологічних потреб – у харчуванні, житлі, теплі, гігієні – створює необхідні передумови для поступової соціальної, економічної та психологічної адаптації [32].

У відповідності до ієрархії людських потреб А. Маслоу, саме забезпечення базового рівня дає можливість переходу до наступних етапів соціальної інтеграції – встановлення соціальних зв'язків, професійної активності, самореалізації [28]. В умовах війни ця логіка проявляється особливо виразно: ВПО, які мають стабільне житло, доступ до харчування та мінімальних зручностей, демонструють вищий рівень життєстійкості та соціальної активності порівняно з тими, хто перебуває у стані побутової невизначеності.

Масштабність реалізації цієї підтримки підтверджує її критичну роль: за даними на 01.01.2024 року щомісячну допомогу на проживання отримували близько 1,1 млн домогосподарств ВПО, що значно знизило ризики гуманітарної кризи [22]. Робота соціальних кухонь, гуманітарних складів та мобільних служб у громадах запобігла продовольчій нестачі в перші місяці повномасштабної війни. Крім того, забезпечення побутових потреб знижує ризики соціального сирітства, наслідків крайньої бідності, маргіналізації, а також попереджає вторинні соціальні проблеми, пов'язані з перевантаженням сімейних систем та виснаженням ресурсів домогосподарств.

- Інтеграційні соціальні послуги становлять відносно новий, але концептуально важливий напрям роботи з внутрішньо переміщеними особами, орієнтований не лише на подолання кризових наслідків переміщення, а й на забезпечення активного включення особи у соціальне, культурне та громадське життя нової територіальної спільноти. Їх змістовне наповнення відображає перехід від моделі «мінімальної підтримки» до моделі «повноцінної соціальної участі» (participation), що відповідає сучасним міжнародним підходам у сфері інтеграції переміщених осіб.

- Соціальна адаптація як соціальна послуга належить до переліку базових соціальних послуг і передбачає комплекс заходів, спрямованих на відновлення або розширення здатності особи до самостійного функціонування та соціальної взаємодії у новому середовищі [40]. У контексті роботи з ВПО ця послуга може охоплювати тренінги з орієнтації у громаді, ознайомлення з інфраструктурою, особливостями місцевої культури, а також навчання навичкам, необхідним для повсякденного життя (наприклад, користування цифровими сервісами охорони здоров'я чи комунікаційними застосунками). Подібні інтервенції компенсують втрату орієнтирів і знижують рівень соціального дистресу.
- Соціальна інтеграція та реінтеграція – ця послуга спрямована на відновлення або формування соціального статусу особи в громаді, її включення до соціальних інститутів і видів соціальної взаємодії. У випадку ВПО інтеграція може передбачати підтримку при включенні дітей до спортивних, освітніх чи культурних секцій, а дорослих – до професійного або громадського середовища [40]. Важливо, що соціальна інтеграція не зводиться до «пристосування» переселенця до нових умов, а передбачає створення можливостей для взаємної участі і визнання.
- Культурно-освітня діяльність – цей напрям охоплює культурні, освітні та рекреаційні заходи, спрямовані на формування

міжкультурного діалогу та зниження соціальної дистанції між ВПО та місцевим населенням [40]. Це можуть бути екскурсії містом, вечори знайомств, клуби за інтересами, мовні курси (зокрема української мови для переселенців із регіонів, де домінує інша мовна практика). Проведення спільних культурних і мистецьких заходів дозволяє переселенцям не лише інтегруватися у культуру приймаючої громади, а й репрезентувати власну, що сприяє розвитку культурного плюралізму.

- Залучення до волонтерства та громадської активності - сучасні підходи соціальної роботи підкреслюють важливість активної соціальної участі ВПО як чинника інтеграції. Тому багато програм заохочують переселенців долучатися до волонтерської діяльності, ініціативних груп, локальних проєктів. Такий формат участі має подвійний ефект: по-перше, він сприяє формуванню відчуття соціальної значущості у переселенців; по-друге, дозволяє громаді сприймати ВПО як повноправних учасників соціального життя.
- Сприяння самодопомозі та розвитку лідерства серед ВПО – цей різновид інтеграційних послуг передбачає підтримку становлення груп самодопомоги, розвиток лідерського потенціалу та організаційних навичок серед переселенців. Соціальні працівники можуть сприяти створенню ініціативних груп, об'єднань, кооперативів або громадських організацій, що функціонують за принципом «peer-to-peer». Такі підходи відображають перехід від інституційної опіки до суб'єктності ВПО, коли вони стають активними творцями власних інтеграційних стратегій.

Інтеграційні соціальні послуги виконують функцію соціального «мосту», що забезпечує двосторонній процес адаптації: ВПО інтегруються у громаду, а громада – у відповідь – трансформує свої практики, норми та установлення, визнаючи переселенців як рівноправних членів спільноти.

Такі послуги сприяють: зниженню соціальної ізоляції, формуванню почуття приналежності, розвитку міжособистісних зв'язків, усуненню

упереджень і соціальних бар'єрів, зміцненню соціального капіталу громади, формуванню згуртованої локальної спільноти.

Адаптаційний ефект інтеграційних заходів демонструється на практиці. Наприклад, мобільні бригади ЮНІСЕФ, що працюють у Павлограді, поєднують психосоціальну підтримку з організацією спільних групових активностей для дітей місцевих жителів та дітей-переселенців [46]. Це сприяє природному встановленню контактів, формуванню дружніх зв'язків та зниженню ризику маргіналізації ВПО.

У найбільш узагальненому вигляді інтеграційні послуги спрямовані на завершальну фазу адаптації, коли зникає дихотомія «ми – вони», а переселенці перестають сприймати себе як тимчасових мешканців і починають ідентифікувати себе з новою громадою. Це відповідає стратегічній меті державної політики у сфері внутрішнього переміщення – забезпечити повноцінну соціальну інтеграцію та сталу реалізацію прав і можливостей ВПО.

Ефективність соціальних послуг для внутрішньо переміщених осіб значною мірою залежить від дотримання певних професійних принципів, що визначають якість, етичність і результативність соціальної роботи. Оскільки ВПО є групою, що пережила травматичні події та зазнала втрати житла, соціальних зв'язків і ресурсів, дотримання цих принципів стає критично важливим для створення безпечного, підтримувального та сприятливого середовища їх адаптації. Узагальнені ключові принципи подано в таблиці 1.3.1..

Таблиця 1.3.1.

Основні принципи надання соціальних послуг ВПО

Принцип	Зміст принципу
Доступність	Забезпечення фізичної, інформаційної та економічної доступності послуг; наближення сервісів до місць проживання ВПО; безкоштовність послуг; безбар'єрність для осіб з інвалідністю.
Адресність та індивідуалізація	Надання послуг відповідно до індивідуальних потреб; проведення оцінки потреб; врахування сімейного контексту, віку, стану здоров'я та психологічного стану кожного отримувача.
Комплексність	Координація роботи фахівців різних профілів

(мультидисциплінарність)	(соціальних працівників, психологів, юристів, медиків); поєднання матеріальної, інформаційної та психосоціальної допомоги.
Орієнтованість на результат (ефективність)	Визначення конкретних цілей підтримки; регулярна оцінка прогресу; корекція плану допомоги залежно від змін у ситуації клієнта; застосування гнучких форм роботи.
Адресність допомоги та конфіденційність	Забезпечення допомоги тим, хто її реально потребує; дотримання етичних стандартів конфіденційності; захист персональних даних та особистих історій клієнтів.
Повага до гідності та прав клієнта	Визнання переселенця рівноправним суб'єктом взаємодії; уникнення дискримінації та стигматизації; забезпечення інформованої згоди; підтримка автономії клієнта у прийнятті рішень.

Таблиця систематизована на основі джерел [15, 17, 24].

Дотримання наведених принципів забезпечує професійну, етичну та клієнтоорієнтовану модель соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб. Це дозволяє не лише оперативно реагувати на їхні потреби, але й створює умови для сталого відновлення, підвищення рівня довіри до соціальних інституцій та ефективної інтеграції ВПО у життя приймаючих громад.

Організація системи соціальних послуг для внутрішньо переміщених осіб ґрунтується на поетапному, структурованому та міжвідомчо скоординованому підході. Ключові механізми впроваджуються з урахуванням принципів комплексності, адресності та орієнтації на результат, що дозволяє забезпечити системну підтримку та ефективне реагування на індивідуальні потреби переселенців. Алгоритм роботи соціальних служб з ВПО передбачає послідовність дій, узагальнену в таблиці 1.3.2.

Таблиця 1.3.2.

Основні механізми організації соціальних послуг у процесі адаптації ВПО

Етап механізму	Зміст та професійні функції
1. Виявлення та оцінка потреб	Первинна ідентифікація ВПО; збір інформації щодо соціально-демографічних характеристик, стану здоров'я, матеріальних умов, рівня вразливості; застосування стандартизованих методик оцінки потреб; формування первинного висновку

	щодо обсягу необхідних послуг.
2. Планування послуг та укладання індивідуального плану	Розроблення індивідуального плану соціальної підтримки; визначення цілей, тривалості та конкретних інтервенцій; узгодження плану з отримувачем послуг; формування партнерської моделі взаємодії між фахівцем і клієнтом.
3. Надання послуг та міжвідомча взаємодія	Реалізація запланованих послуг; організація міжвідомчої координації (соціальні служби, медичні установи, освіта, служби зайнятості, міграційні органи, НУО); використання механізмів міжсекторальних протоколів, робочих груп, координаційних штабів; залучення волонтерських та міжнародних організацій для покриття додаткових потреб.
4. Моніторинг та корекція індивідуального плану	Регулярний супровід отримувача послуг; відстеження динаміки змін; виявлення бар'єрів у процесі адаптації; модифікація плану за потреби (додавання, продовження або заміна послуг); отримання зворотного зв'язку для підвищення клієнтоорієнтованості підтримки.
5. Оцінка результатів та завершення випадку	Підсумкова оцінка досягнутих результатів відповідно до запланованих цілей; визначення рівня адаптованості; прийняття рішення про завершення або продовження супроводу; використання кількісних і якісних індикаторів ефективності (рівень тривожності, матеріальна стабільність, соціальні зв'язки).

Таблиця систематизована на основі джерел [40, 42].

Сучасна система організації соціальних послуг доповнюється цифровими інструментами та механізмами координації [11, 12, 18]:

- Єдина інформаційна система соціальної сфери (ЄІССС) забезпечує фіксацію даних про надані послуги, уніфікацію обміну інформацією та можливість «перенесення» електронної справи клієнта між громадами.
- Електронні направлення оптимізують міжвідомчу взаємодію (запис до лікаря, працевлаштування, психологічне консультування тощо).
- Кризові та координаційні центри, що функціонують як «єдині вікна», забезпечують оперативне отримання комплексної допомоги ВПО.
- Мобільні додатки для ведення випадків підвищують продуктивність роботи соціальних працівників і зменшують адміністративне навантаження.

Такі технологічні рішення підсилюють контрольованість процесів, запобігають дублюванню послуг, забезпечують прозорість і підвищують ефективність адаптаційної підтримки.

Застосування структурованого алгоритму організації соціальних послуг та впровадження цифрових і міжвідомчих механізмів створюють системну основу для ефективної адаптації внутрішньо переміщених осіб. Послідовність «оцінка – планування – інтервенція – моніторинг – оцінка результату» забезпечує керованість процесу, адресність підтримки та сталий адаптаційний ефект. Саме такий підхід відображає сучасні стандарти професійної соціальної роботи та відповідає потребам ВПО в умовах воєнного часу.

У системі соціальних послуг ключову функціональну позицію посідає соціальний працівник, який забезпечує індивідуалізовану підтримку та координує весь процес адаптації внутрішньо переміщених осіб. Його професійна діяльність охоплює низку взаємопов'язаних ролей.

Соціальний працівник виконує *координуючу функцію*, організовуючи комплекс послуг і поєднуючи ресурси різних інституцій у цілісну систему підтримки клієнта. Як *кризовий консультант*, він забезпечує первинну психологічну стабілізацію, інформує про першочергові дії та сприяє зниженню рівня тривоги у період гострого стресу. У ролі *посередника* фахівець забезпечує ефективну комунікацію між ВПО та установами, усуваючи адміністративні й психологічні бар'єри у доступі до соціальних, медичних чи освітніх послуг. Як *фасилітатор* інтеграції, соціальний працівник сприяє включенню переселенців у життя громади, стимулює розвиток соціальних зв'язків і відновлення соціальних ролей. Виконуючи функцію *соціального адвоката*, він захищає права клієнтів, представляє їхні інтереси в органах влади та виступає ініціатором необхідних змін. Нарешті, як *аналітик*, фахівець здійснює оцінку динаміки адаптації, фіксує результати, формує пропозиції щодо удосконалення практик соціальної роботи [17].

Узагальнюючи, соціальний працівник виступає системоутворювальним елементом адаптаційного процесу, забезпечуючи безперервність, узгодженість та результативність соціальної підтримки ВПО.

Отже, соціальні послуги є основним інструментом соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб, забезпечуючи подолання кризових наслідків, відновлення функціонування та включення у життя громади. Їх класифікація та

дотримання професійних принципів дозволяють формувати адресні й комплексні інтервенції, що охоплюють психологічний, правовий, соціальний і побутовий виміри підтримки. Ефективність системи забезпечується структурованим механізмом організації послуг та міжвідомчою координацією, у центрі яких перебуває соціальний працівник як ключовий координатор адаптаційного процесу. Усі ці елементи формують цілісну модель підтримки, спрямовану на відновлення автономності та соціальної включеності ВПО.

Розглянувши теоретичні засади функціонування системи соціальних послуг та їхню адаптаційну роль, доцільно перейти до аналізу практичної організації підтримки ВПО в громадах та оцінки її результативності в умовах воєнного часу.

Висновки до першого розділу

Перший розділ дослідження дозволив всебічно розкрити теоретико-методичні засади соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб в Україні та сформулювати цілісне уявлення про специфіку цієї соціальної групи, державну політику їх підтримки та роль соціальних послуг як основного інструменту адаптаційного процесу. Аналіз сучасних наукових підходів засвідчує, що ВПО є унікальною категорією населення, яка поєднує ознаки правового статусу, спільного травматичного досвіду та комплексних соціально-економічних втрат. Мільйони людей різного віку й соціального походження зазнали різкої зміни життєвих обставин, вимушеної міграції, порушення звичних соціальних зв'язків, втрати житла, засобів до існування та впевненості у майбутньому. Соціологічні та психологічні дослідження підтверджують, що значна частина ВПО перебуває у стані підвищеної вразливості, зумовленої стресом, невизначеністю та необхідністю паралельно вирішувати декілька життєво важливих питань. У цьому контексті соціальна адаптація постає не як лінійний акт пристосування, а як комплексний, багаторівневий процес відновлення життєдіяльності, що охоплює первинну стабілізацію, поступове освоєння нового середовища та інтеграцію до приймаючої громади.

Державна політика щодо ВПО за останнє десятиліття пройшла шлях від екстреної реагувальної моделі до стратегічного, довгострокового підходу, спрямованого на повноцінну соціальну інтеграцію переселенців. На нормативному рівні сформовано цілісну систему документів, яка визначає правовий статус ВПО, забезпечує їхні базові гарантії, регламентує порядок надання допомоги та створює інституційні механізми підтримки. Закон «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», закон «Про соціальні послуги», численні постанови уряду та стратегічні документи формують нормативну інфраструктуру, що не лише регламентує доступ до соціального захисту, а й спрямовує державну політику на відновлення самостійності ВПО та їх активну участь у суспільному житті. Важливою особливістю сучасної політики є акцент на децентралізації: саме територіальні громади виступають головними реалізаторами державних рішень, забезпечуючи житло, послуги, соціальну підтримку та інтеграційні заходи. Гнучкість, наближеність до потреб та міжсекторальна взаємодія на рівні громад роблять їх ключовими суб'єктами адаптаційних процесів.

Окрема увага у розділі приділена соціальним послугам як центральному інструменту адаптації ВПО. Аналіз показав, що соціальні послуги відіграють багатовимірну роль, поєднуючи стабілізаційні, супроводжувальні та інтеграційні функції. Класифікація послуг охоплює психологічну підтримку, інформаційно-правове консультування, соціальне посередництво, побутову допомогу та інтеграційні інтервенції, що разом формують комплексний вплив на ключові чинники адаптації. У сучасних умовах соціальні послуги перетворюються з інструмента додання окремих труднощів на засіб системної підтримки, який не лише зменшує наслідки травми та втрат, а й сприяє побудові нових соціальних зв'язків, підвищенню життєстійкості та включенню ВПО у суспільні процеси. Особливої ваги набувають механізми кейс-менеджменту, мультидисциплінарної взаємодії та цифровізації соціальної сфери, які забезпечують адресність, контрольованість і безперервність підтримки. Результативність системи значною мірою залежить від професійної діяльності соціальних працівників, які виконують координуючу,

посередницьку, консультативну та адвокаційну функції, виступаючи ключовими агентами адаптації.

Узагальнюючи теоретичні й нормативні засади, можна стверджувати, що соціальна адаптація ВПО в Україні ґрунтується на взаємодії трьох рівнів: індивідуального (внутрішні ресурси та потреби переселенця), інституційного (державна політика, соціальні послуги, міжвідомча координація) та локального (спроможність громади забезпечити умови для інтеграції). Ефективність цієї системи визначається здатністю комплексно реагувати на багатогранність викликів, з якими стикаються ВПО, забезпечувати індивідуалізовану підтримку, створювати безпечне середовище та сприяти відновленню соціальної автономії. Таким чином, перший розділ формує концептуальне підґрунтя для подальшого аналізу практичних аспектів організації підтримки ВПО в громадах, що дозволить оцінити, наскільки теоретичні моделі реалізуються в реальних умовах воєнного часу.

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ДЛЯ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВПО В УМОВАХ ВІЙНИ

2.1. Організаційно-управлінська модель надання соціальних послуг ВПО в громаді.

Організаційно-управлінська модель надання соціальних послуг внутрішньо переміщеним особам у Петриківській селищній територіальній громаді формується на перетині трьох рівнів управління: державного (нормативно-програмне забезпечення), муніципального (виконавчі органи селищної ради) та партнерського (громадські організації, насамперед БО «Українська освітня платформа»). Міністерство соціальної політики України та Дніпропетровська обласна військова адміністрація задають рамки політики у сфері соціального захисту та підтримки ВПО, тоді як безпосередня відповідальність за організацію роботи з переселенцями покладається на органи місцевого самоврядування громади та залучених партнерів.

На рівні Петриківської селищної ради організаційним центром є виконавчий комітет, у структурі якого функціонують профільні підрозділи (відділи/сектори соціального захисту, гуманітарний напрям, ЦНАП тощо). Саме через ці підрозділи реалізуються основні управлінські функції: облік внутрішньо переміщених осіб, організація надання соціальних послуг, координація з освітніми, медичними закладами, службою зайнятості, а також взаємодія з міжнародними й національними організаціями. Такий підхід відповідає загальноукраїнській моделі, за якої громади виступають ключовими виконавцями державної політики щодо ВПО, отримуючи цільові ресурси та методичну підтримку від центрального та обласного рівнів.

Важливим елементом цієї моделі є інституціалізоване партнерство громади з БО «Українська освітня платформа» (УОП). Організація є всеукраїнською благодійною структурою, яка реалізує гуманітарні, освітні та соціальні програми для постраждалого населення в різних регіонах України, зокрема в Дніпропетровській області. У рамках програми «Платформа стійкості», що підтримується Міжнародним фондом «Відродження» та іншими

донорами, УОП розгортає мережу локальних партнерств із громадами для надання комплексних соціальних послуг сім'ям з дітьми, які постраждали від війни, включаючи внутрішньо переміщених осіб [47].

Для Петриківської громади співпраця з БО «Українська освітня платформа» набуває практичного втілення через реалізацію проєкту «Малі гранти для підтримки сімей з дітьми», спрямованого на домогосподарства, що опинились у складних життєвих обставинах, у тому числі на сім'ї ВПО. Проєкт передбачає надання невеликих цільових грантів на відновлення чи запуск дрібних ініціатив (самозайнятість, дрібне фермерство, освітні й розвиткові потреби дітей), а також супровід родин фахівцями соціальної сфери. Реалізація відбувається у тісній взаємодії між селищною радою, місцевими соціальними службами та командою УОП, що забезпечує поєднання адміністративного ресурсу громади та експертизи громадського сектору.

Управлінську модель можна умовно описати як трирівневу.

1. *Стратегічно-координаційний рівень.* На цьому рівні Петриківська селищна рада, її виконавчий комітет та керівництво громади визначають пріоритети соціальної політики, затверджують місцеві програми підтримки ВПО й сімей з дітьми, ухвалюють рішення про участь громади в донорських ініціативах (зокрема, у партнерстві з УОП). Саме на цьому рівні формуються:

- загальні цілі (зменшення вразливості ВПО, підвищення стійкості сімей, інтеграція переселенців у громаду);
- нормативні та організаційні рамки (положення про взаємодію із соціальними службами, місцевими закладами освіти й охорони здоров'я; механізми співфінансування проєктів);
- механізми міжвідомчої координації (робочі групи з питань соціального захисту, координаційні наради з партнерами, зокрема з БО «Українська освітня платформа»).

2. *Операційно-сервісний рівень муніципальних служб.* На цьому рівні працюють місцеві соціальні служби, ЦНАП, освітні та медичні заклади, які безпосередньо контактують з ВПО. Їхні ключові функції:

- первинна ідентифікація та реєстрація ВПО, внесення до Єдиної інформаційної бази, оформлення довідок і призначення державних виплат;
- оцінка потреб сімей, які прибули до громади (зокрема, у житлі, працевлаштуванні, освітній, медичній та психологічній підтримці);
- соціальний супровід окремих сімей та осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах (у тому числі ВПО), із застосуванням елементів кейс-менеджменту;
- напрямок клієнтів до партнерських програм (зокрема, до участі у конкурсі «малих грантів» чи отримання комплексних послуг, які адмініструє БО «Українська освітня платформа»).

Таким чином, муніципальні служби виконують роль «вхідної точки» та координатора, який поєднує державні гарантії (виплати, базові послуги) з додатковими можливостями, що надаються за рахунок донорських програм і діяльності громадських організацій.

3. Партнерсько-громадський рівень (БО «Українська освітня платформа» та інші НУО). БО «Українська освітня платформа» у Петриківській громаді виконує функцію спеціалізованого партнера, що підсилює спроможність місцевої системи соціальних послуг. З організаційної точки зору це проявляється у кількох напрямках:

- надання комплексної соціальної послуги сім'ям з дітьми (у тому числі ВПО) – поєднання матеріальної підтримки (малі гранти на розвиток), психосоціального супроводу, консультацій, освітніх та розвиткових заходів для дітей;
- методична та експертна підтримка місцевих фахівців: передача розроблених інструментів оцінки потреб, кейс-менеджменту, методик роботи з сім'ями, які пережили втрату, переміщення, бідність;
- залучення додаткових ресурсів – донорського фінансування, гуманітарної допомоги, волонтерських ініціатив, що дозволяє громаді розширити спектр послуг без пропорційного збільшення навантаження на місцевий бюджет;

- о розвиток соціальної участі ВПО – включення переселенців у заходи громади, освітні та дитячі активності, малі проєкти на рівні вулиці/населеного пункту, що сприяє формуванню почуття належності та зменшенню соціальної дистанції між «місцевими» й «новими» мешканцями.

Узгодженість дій між цими трьома рівнями забезпечує цілісність організаційно-управлінської моделі. Стратегічні рішення громади задають рамки і пріоритети, муніципальні служби забезпечують щоденне надання базових послуг і ідентифікацію вразливих сімей, тоді як БО «Українська освітня платформа» виступає «підсилювачем» системи – додаючи гнучкі, клієнтоорієнтовані інструменти підтримки та ресурси для посилення стійкості домогосподарств.

Характерною рисою моделі є її комплексність та орієнтація на сім'ю як основну одиницю інтервенції. Замість виключно «допомогового» підходу (виплати, гуманітарні набори) акцент переноситься на розвиток потенціалу сім'ї ВПО: відновлення економічної активності (малі гранти, підтримка самозайнятості), зміцнення батьківських компетентностей, створення безпечного й розвиткового середовища для дітей. Така логіка відповідає сучасним підходам до соціальної роботи із переміщеними особами, де головним результатом вважається не лише подолання кризових наслідків, а й формування довгострокової життєвої стійкості.

Водночас модель має і певні обмеження. В умовах порівняно невеликої громади значна частина операційного навантаження щодо обліку ВПО, організації виплат, координації з партнерами та реагування на індивідуальні запити лягає на обмежену кількість фахівців соціальної сфери. Це створює ризики професійного перевантаження, емоційного вигорання та зниження якості послуг. Другою вразливістю є залежність частини важливих програм (зокрема грантової підтримки сімей, де значну частку становлять ВПО) від донорського фінансування. У разі його скорочення громада буде змушена шукати альтернативні джерела ресурсів або адаптувати модель до більш жорстких бюджетних умов.

Отже, організаційно-управлінська модель надання соціальних послуг ВПО в Петриківській громаді базується на поєднанні муніципальної системи соціального захисту з інституціалізованим партнерством із БО «Українська освітня платформа». Її сильними сторонами є комплексність, сімейно-центрований підхід, використання кейс-менеджменту та розширення можливостей громади за рахунок зовнішніх ресурсів. Подальший розвиток моделі доцільно пов'язувати з посиленням кадрового потенціалу місцевих служб, формалізацією механізмів міжвідомчої та міжсекторальної взаємодії, а також із поступовою інституціоналізацією успішних практик, напрацьованих у партнерстві з благодійними організаціями.

2.2. Аналіз стану соціальної адаптації ВПО та оцінка ефективності соціальних послуг у громаді.

Ефективність організації соціальних послуг у процесі соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб (ВПО) значною мірою визначається рівнем системності, узгодженості та доступності механізмів підтримки, які функціонують у конкретній територіальній громаді. У контексті Петриківської селищної територіальної громади, де муніципальна інфраструктура соціального захисту працює у партнерстві з БО «Українська освітня платформа», сформовано розширену модель соціальної підтримки. Вона не лише забезпечує базові послуги, а й охоплює інтеграційні, психосоціальні та освітні напрями, що значно розширює можливості адаптації для різних категорій ВПО.

Для оцінки реального стану адаптації та ефективності соціальної роботи було проведено емпіричне опитування, спрямоване на комплексний аналіз переживань, потреб та досвіду ВПО у громаді. Метою дослідження було:

- визначення рівня соціальної адаптації ВПО за ключовими індикаторами (житлові умови, зайнятість, доступ до соціальних послуг, участь у житті громади, психологічний стан);
- оцінка ефективності соціальних послуг, які надаються муніципальними структурами та партнерськими організаціями;

- виявлення прогалин у системі підтримки та формування рекомендацій щодо її удосконалення.

Для цього була розроблена скринінгова анкета з 16 запитань (10 закритих та 6 напіввідкритих), що охоплювали як стандартизовані індикатори адаптації (житло, зайнятість, доступ до соціальних послуг), так і суб'єктивні оцінки добробуту та інтегрованості у місцеве середовище. Методика була адаптована до локального контексту громади та специфіки роботи партнерської організації. Опитування проводилося у лютому 2025 року соціальними працівниками громади спільно з координаторами БО «Українська освітня платформа» в онлайн- та офлайн-форматах.

У вибірку увійшли 58 респондентів із числа зареєстрованих ВПО, що становить 15,3% від загальної кількості внутрішньо переміщених осіб у громаді. Така вибірка забезпечує достатній рівень достовірності та дозволяє узагальнити тенденції адаптації.

Отримані результати дозволили сформувати узагальнений профіль респондентів, який відображає типові тенденції внутрішнього переміщення в Україні (табл. 2.2.1.). Більшість опитаних – це жінки працездатного віку (60%), що відповідає загальноукраїнській тенденції виїзду чоловіків із сім'ями після початку активних бойових дій. Переважання вікової категорії 31–50 років (48%) свідчить про високий запит не лише на соціальну допомогу, а й на працевлаштування, перекваліфікацію та доступ до послуг, які формують економічну самостійність.

Показово, що 72% респондентів проживають із сім'ями, що підсилює потребу у комплексних послугах – медичних, освітніх, психологічних та соціально-педагогічних. Рівень освіти здебільшого середній або середній спеціальний, що також відповідає структурі населення деокупованих та прифронтових територій, звідки переїхала більшість ВПО.

Соціально-демографічні характеристики респондентів

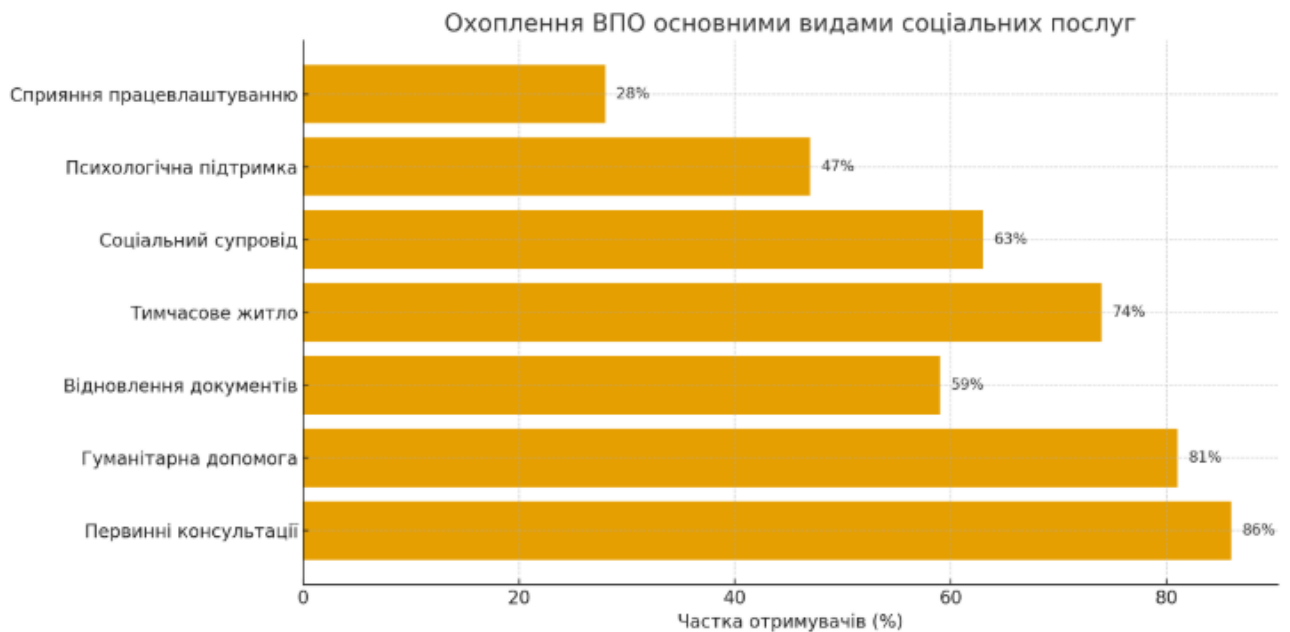
Показник	Значення
Стать	60% жінки, 40% чоловіки
Вікові групи	18–30 років – 22%; 31–50 років – 48%; 51+ – 30%
Освіта	середня спеціальна – 43%; повна середня – 35%; вища – 22%
Сімейний стан	проживають із сім'єю – 72%; самотійно – 28%
Діти	наявні у 57% респондентів
Зайнятість до переміщення	81%
Зайнятість після переміщення	39%

Аналізуючи зазначені дані, можна стверджувати, що соціально-демографічна структура респондентів характеризується високою потребою в соціальній підтримці та одночасно значним потенціалом до інтеграції – за наявності відповідних умов і доступу до послуг. Особливо важливим є той факт, що після переміщення відбулося суттєве зниження рівня зайнятості (з 81% до 39%), що прямо впливає на рівень соціальної адаптованості та економічної стабільності сімей.

Оцінка доступності та результативності соціальних послуг показала, що громада досить успішно реалізує базовий набір соціальних сервісів, особливо у співпраці з партнерськими організаціями (табл. 2.2.2., рис. 2.2.1.). Найбільш доступними виявилися первинні консультації, гуманітарна підтримка, допомога у відновленні документів та забезпеченні житлом. Натомість нижчими залишаються показники охоплення послугами працевлаштування, перекваліфікації та психологічної підтримки.

Охоплення ВПО основними видами соціальних послуг

Вид підтримки	Частка отримувачів (%)
Первинні консультації	86%
Гуманітарна допомога	81%
Відновлення документів	59%
Тимчасове житло	74%
Соціальний супровід	63%
Психологічна підтримка	47%
Сприяння працевлаштуванню	28%

*Рис. 2.2.3. Рівень доступності соціальних послуг*

Дані свідчать про те, що громада ефективно забезпечує перший, стабілізаційний рівень підтримки, проте потребує суттєвого посилення у сферах довгострокової інтеграції – зайнятості, перекваліфікації та ментального здоров'я.

Згідно з отриманими результатами, у Петриківській громаді загалом дотримуються ключові принципи соціальної роботи, проте рівень їх реалізації варіюється залежно від функціонального напрямку.

Реалізація професійних принципів

Принцип	Показник	Рівень реалізації
Доступність	78% відзначають можливість легко звернутися	Високий
Адресність	43% мають індивідуальний план	Середній
Комплексність	51% отримували допомогу з кількох установ	Середній
Координація	38% відзначили ефективну взаємодію служб	Помірний
Орієнтація на результат	84% задоволені ефективністю	Високий
Етичність і конфіденційність	93% оцінили ставлення працівників позитивно	Високий

Аналіз засвідчує, що громада демонструє високі стандарти етичної та доступної підтримки, однак потребує вдосконалення механізмів міжвідомчої взаємодії та індивідуального планування – ключових компонентів кейс-менеджменту.

Окремим важливим аспектом є рівень включення ВПО у життя громади та стан їхнього психологічного добробуту.

Таблиця 2.2.4.

Показники соціальної та психологічної інтеграції

Показник	Частка (%)
Участь у культурних подіях	56%
Включення дітей у позашкільні активності	68%
Участь у групах підтримки	31%
Покращення психологічного стану після допомоги	73%

Ці дані демонструють позитивну динаміку соціалізації, яка характерна для громад, що впроваджують інтеграційні програми та забезпечують безпечний простір для спільної діяльності ВПО та місцевих мешканців.

Додатковий контент-аналіз відкритих відповідей дозволив ідентифікувати проблеми, які не завжди потрапляють у поле зору служб, але суттєво впливають на адаптацію. Отримані в межах анкети напіввідкриті відповіді дозволили значно глибше зрозуміти якісні аспекти адаптації ВПО – ті, що не завжди очевидні при оцінці стандартних індикаторів. Якщо кількісні дані демонструють загальний рівень доступу до послуг та інтегрованості, то відкриті питання виявляють внутрішню картину переживань і потреб переселенців.

Респонденти мали можливість вказати свої труднощі власними словами, що забезпечило більш точне розуміння незадоволених потреб. Узагальнення відповідей показало, що значна частина проблем має системний характер і корелює з результатами інших блоків анкети – зокрема із зайнятістю, психологічною адаптацією та стабільністю житла.

Таблиця 2.2.5.

Найактуальніші труднощі ВПО

Категорія труднощів	Частка (%)	Приклади відповідей
Працевлаштування	41%	«Немає стабільної роботи», «Робота є, але низькооплачувана»
Житлові умови	36%	«Потрібне постійне житло», «Оренда занадто дорога»
Психоемоційний стан	28%	«Відчуваю постійну тривогу», «Потрібна психологічна підтримка»
Фінансова нестабільність	24%	«Не вистачає коштів на базові потреби»
Доступ до медицини	17%	«Складно потрапити до лікаря», «Немає сімейного лікаря»
Інтеграція в громаду	14%	«Мало спілкування», «Важко знайти друзів»
Нестача інформації	12%	«Не знаю, куди звертатися», «Потрібно більше інформування»

Домінування категорії «працевлаштування» (41%) узгоджується з кількісними даними про зниження зайнятості після переміщення (падіння з 81% до 39%). Це підтверджує, що саме економічна складова адаптації є «вузьким

місцем» системи. Відсутність стабільного доходу посилює інші труднощі – фінансову нестабільність, психологічні переживання та неможливість орендувати якісне житло.

Проблема житлової стабільності (36%) є типовою для ВПО в усіх регіонах України, однак у Петриківській громаді вона підсилюється тим, що більшість переселенців мають дітей і потребують довгострокових рішень, а не тимчасового проживання.

Психоемоційні труднощі (28%) свідчать про те, що навіть отримуючи гуманітарну та адміністративну підтримку, люди переживають внутрішні кризові стани, пов'язані зі зміною місця проживання, травматичним досвідом війни та невизначеністю майбутнього. Це корелює з тим, що психологічну підтримку отримали лише 47% респондентів (таблиця 2.2.2).

Проблеми доступу до медицини (17%), інтеграції (14%) та недостатності інформації (12%) демонструють, що у громаді зберігається певний інформаційно-комунікаційний розрив: ВПО не завжди знають, де і як отримати потрібні послуги, а іноді не відчують себе інтегрованою частиною громади.

Таблиця 2.2.6.

Очікування та види підтримки, що потребують розвитку

Напрямок підтримки	Частка (%)
Програми працевлаштування та перекваліфікації	49%
Доступне постійне житло	38%
Психологічна підтримка	33%
Освітні та професійні курси	31%
Краща інформаційна підтримка	26%
Підтримка сімей з дітьми	19%
Медичні послуги	14%

Порівняння труднощів (табл. 2.2.5) та очікувань (табл. 2.2.6) показує кілька важливих закономірностей. Потреба у програмах працевлаштування та

перекваліфікації майже вдвічі перевищує фактичний рівень отримання відповідних послуг (28%). Це означає, що громада поки що має обмежені інструменти для підвищення економічної самостійності ВПО, а саме ця складова визначає довгострокову адаптованість. Враховуючи, що громада забезпечує тимчасове житло для 74% ВПО, наступним кроком є розробка довгострокових рішень – участь у програмах компенсації оренди, муніципальні житлові ініціативи, партнерство з донорськими проектами. Це підтверджує, що навіть за наявності доступних послуг, потреба у психосоціальній роботі значно перевищує пропозицію. Особливо це стосується сімей із дітьми та людей середнього віку, які переживають втрату звичного соціального оточення. Запит на курси перекваліфікації, підвищення кваліфікації та освітні можливості свідчить про високий внутрішній ресурс ВПО до розвитку, який лише потребує інституційної підтримки.

Потреба в інформаційній підтримці також є симптомом недостатньої комунікаційної стратегії: навіть ефективні послуги не виконують своєї функції, якщо інформація про них поширюється недостатньо. Це узгоджується з тим, що у вибірці 57% респондентів мають дітей. Тому громада повинна розвивати саме сімейно орієнтовані сервіси – менторські програми, інклюзивні центри, розвиткові активності.

Для комплексної оцінки адаптації було розраховано інтегральний індекс, який охоплює три компоненти: соціальна стабілізація (житло, документи, гуманітарні ресурси); інтеграція (участь у житті громади, взаємодія з інституціями, соціальні зв'язки); економічна самостійність (зайнятість, доходи, професійна мобільність).

Таблиця 2.2.7.

Рівні адаптації ВПО

Рівень адаптації	Частка (%)
Високий	27%
Середній	49%
Низький	24%



Рис. 2.2.2. Рівні адаптованості ВПО»

Розподіл рівнів адаптації демонструє класичну «перехідну модель». Лише 27% респондентів досягли високого рівня адаптації. Це респонденти, які: мають стабільне житло; працевлаштовані або самозайняті; активно користуються послугами громади; демонструють покращення психологічного стану; інтегровані у соціальне середовище. Це свідчить про те, що громада створює можливості для успіху, але доступ до цих можливостей нерівномірний. Переважна група – 49% – знаходиться на середньому рівні. Це означає, що: базові потреби стабілізовані, але економічна та психологічна інтеграція лишається частковою.

Для цієї групи найважливіші – довгострокові сервіси: працевлаштування, перекваліфікація, психосоціальна робота. 24% респондентів мають низький рівень адаптації. Це люди, які: не працевлаштовані; живуть у нестабільних житлових умовах; не включені у життя громади; часто мають виражений стресовий стан.

Наявність такої частки свідчить, що громада має зосередитися на адресному супроводі та індивідуальних планах, а також розширити групи психологічної підтримки.

Аналіз напіввідкритих відповідей дозволив не лише виявити приховані чи недооцінені труднощі ВПО, а й співвіднести їх з уже отриманими кількісними даними. Це забезпечує цілісне бачення адаптаційної ситуації у громаді та чітко окреслює напрями, які потребують посилення – економічні, житлові, інформаційні та психосоціальні інтервенції. Таким чином, якісний блок анкети стає безпосереднім підґрунтям для формування практичних рекомендацій, що представлені у наступному підрозділі.

Результати дослідження підтверджують, що Петриківська громада сформувала ефективну систему первинної та стабілізаційної підтримки ВПО, однак інтеграційні та економічні компоненти потребують посилення. Залишкові труднощі та очікування респондентів чітко окреслюють сфери, які мають стати пріоритетними у вдосконаленні системи соціальних послуг: працевлаштування, перекваліфікація, житлова стабільність, психологічний супровід та інформаційна підтримка. Саме ці результати становлять емпіричну основу для формування рекомендацій.

2.3. Практичні рекомендації щодо удосконалення організації соціальних послуг для підвищення рівня соціальної адаптації ВПО.

Результати проведеного дослідження засвідчили, що система соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб у Петриківській селищній громаді функціонує достатньо ефективно на етапі первинної стабілізації, однак потребує суттєвого посилення у напрямках, пов'язаних із довгостроковою інтеграцією, економічною самостійністю та індивідуалізацією соціальної роботи. Показники доступності окремих видів послуг, зокрема первинних консультацій, гуманітарної допомоги та забезпечення тимчасовим житлом, свідчать про високу спроможність громади реагувати на невідкладні потреби ВПО. Водночас значне зниження рівня зайнятості після переміщення, недостатня поширеність індивідуальних планів підтримки та нерівномірний доступ до психологічної допомоги вказують на те, що система соціальних послуг потребує стратегічного розширення.

Важливим аспектом удосконалення організації соціальної роботи має стати посилення індивідуалізованого супроводу, адже лише 43% респондентів відзначили наявність персонального плану підтримки. Це свідчить не лише про недоотримання адресної допомоги, але й про обмежені можливості системи кейс-менеджменту, яка у світовій практиці є ключовою методикою підтримки осіб у складних життєвих обставинах. Запровадження обов'язкових індивідуальних планів для сімей ВПО, особливо для тих, хто переживає кризові ситуації, дозволить підвищити результативність послуг та забезпечити узгодженість між різними установами громади.

Схожа ситуація спостерігається і у сфері міжвідомчої взаємодії. Лише 38% респондентів позитивно оцінили координацію між соціальною службою, медичними установами, закладами освіти, центром зайнятості та іншими інституціями. Низький показник скоординованості ускладнює реалізацію принципу комплексності послуг, що призводить до затримок, дублювання функцій або, навпаки, прогалин у підтримці ВПО. Для подолання цих викликів доцільним є формування координаційного штабу або робочої групи, що забезпечуватиме регулярний обмін інформацією, узгодження дій та оперативне реагування на потреби переселенців.

Особливої уваги потребує сфера економічної інтеграції. Порівняння рівня зайнятості до та після переміщення показує суттєвий спад – з 81% до 39%, що безпосередньо впливає на соціально-економічну стабільність домогосподарств та їхню здатність до самоорганізації. Доступ до послуг працевлаштування, згідно з результатами опитування, має найнижчий показник охоплення – лише 28%. У таких умовах громада має здійснити додаткові кроки, спрямовані на розширення можливостей працевлаштування, включаючи створення локальних програм професійної перекваліфікації, відкриття кар'єрного консультативного пункту та посилення співпраці з локальним бізнесом.

У той час як громада забезпечує достатньо просунутий рівень базових сервісів, психологічна підтримка охоплює лише 47% респондентів. Примітно, що 73% тих, хто отримав психологічну допомогу, відзначили покращення емоційного стану, що вказує на великий адаптаційний потенціал цього

напряму. Для розширення доступу до психосоціальних послуг доцільним є залучення додаткових фахівців, партнерських організацій і розвиток групових форматів підтримки.

Для систематизації основних напрямів удосконалення соціальних послуг на рівні громади доцільно представити рекомендації у вигляді таблиці 2.3.1.

Таблиця 2.3.1.

Рекомендації щодо удосконалення організації соціальних послуг на рівні громади

Напрямок удосконалення	Рекомендовані дії	Очікуваний результат
Індивідуальне планування	Запровадження єдиної методики оцінки потреб; розробка індивідуальних планів; електронний моніторинг	Підвищення адресності та результативності допомоги
Міжвідомча координація	Формування координаційного штабу; протоколи взаємодії; обмін інформацією	Комплексність та узгодженість підтримки
Підтримка зайнятості	Кар'єрні консультації; програми перекваліфікації; співпраця з бізнесом	Економічна інтеграція ВПО
Житлові рішення	Оптимізація розподілу житла; модернізація фонду; залучення донорів	Доступ до стабільних житлових умов
Психологічна підтримка	Залучення партнерів; групові програми; кризові інтервенції	Покращення психологічної стійкості
Соціальна інтеграція	Спільні заходи; клуби за інтересами; волонтерство	Зміцнення соціальної згуртованості

Удосконалення організації соціальних послуг вимагає також активного залучення партнерських організацій, зокрема БО «Українська освітня платформа», діяльність якої вже сьогодні доповнює муніципальну систему підтримки. Аналіз результатів опитування та діяльності ГО дозволяє окреслити напрями, у яких партнерство може бути поглиблене та зробити вагомий внесок у підвищення адаптаційної спроможності ВПО.

Одним із ключових напрямів є розширення психосоціальної підтримки. Саме партнерська організація може взяти на себе частину функцій, пов'язаних

із груповою терапією, навчальними програмами для батьків, тренінгами стресостійкості та супервізіями для фахівців соціальної роботи. Такі втручання показали високу результативність у громадах, які працюють з ВПО тривалий час. Крім того, ГО може виконувати важливу роль у сфері неформальної освіти та розвитку підприємницьких компетентностей, що є необхідним елементом економічної адаптації переселенців.

Впровадження сучасних інформаційних та цифрових сервісів, таких як чат-боти, інтерактивні довідники та онлайн-платформи підтримки, також належить до сфери потенційного впливу партнерських організацій. Це сприятиме зменшенню інформаційного вакууму – однієї з найбільш виражених проблем, ідентифікованих під час опитування.

У таблиці 2.3.2. подано найбільш релевантні напрями співпраці громади та БО «Українська освітня платформа».

Таблиця 2.3.2.

Рекомендації щодо розширення участі партнерської організації

Напрямок діяльності ГО	Пропоновані дії	Очікуваний ефект
Психосоціальна підтримка	мобільні психологічні групи для віддалених сіл громади, групи підтримки, тренінги, «Школа стресостійкості для ВПО», супервізії	Зниження рівня тривожності та емоційного виснаження
Навчальні та кар'єрні програми	Короткострокові навчальні програми, менторство, підтримка підприємництва	Підвищення економічної самостійності ВПО
Інформаційні сервіси	Чат-бот, довідник, інформаційні кампанії	Зменшення інформаційного дефіциту
Соціальна інтеграція	Спільні заходи, клуби, хаб підтримки	Формування спільнот та соціальних зв'язків
Аналітика та моніторинг	Опитування, аналіз потреб, аналітичні звіти	Обґрунтованість управлінських рішень

Таким чином, практичні рекомендації спрямовані на підвищення ефективності соціальної роботи як з боку органів місцевого самоврядування, так і з боку партнерських структур. Удосконалення механізмів індивідуального планування, міжвідомчої координації та доступу до економічних і психологічних сервісів дозволить перейти від моделі базової стабілізації до моделі стійкої соціальної інтеграції. Партнерські організації, у свою чергу, можуть виконувати роль каталізатора змін, підсилюючи ресурси громади та забезпечуючи інноваційні компоненти підтримки. У комплексі такі заходи здатні сформувати адаптаційну екосистему, що сприятиме не лише подоланню наслідків війни для ВПО, але й зміцненню соціальної стійкості громади загалом.

Висновки до другого розділу

Проведений аналіз організації надання соціальних послуг та емпіричне дослідження стану соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб у Петриківській селищній територіальній громаді дозволили комплексно оцінити ефективність функціонування місцевої системи підтримки в умовах воєнного часу. Організаційно-управлінська модель громади характеризується багаторівневою структурою, у межах якої муніципальні служби взаємодіють із державними інституціями та партнерськими організаціями, насамперед БО «Українська освітня платформа». Це партнерство істотно розширює можливості громади, забезпечуючи доступ до додаткових ресурсів, експертизи та інноваційних підходів у соціальній роботі, що відповідає сучасним світовим практикам підтримки ВПО.

Зібрані емпіричні дані засвідчують, що громада загалом забезпечує високий рівень реалізації базових соціальних послуг, необхідних на етапі первинної стабілізації: гуманітарної допомоги, первинних консультацій, відновлення документів, тимчасового житла. Такі результати підтверджують ефективність реагування громади на невідкладні потреби переселенців. Разом з тим, аналіз соціально-демографічних характеристик респондентів виявив

значне падіння рівня зайнятості після переміщення, що впливає на економічну вразливість домогосподарств та здатність переселенців до стійкої інтеграції.

Оцінка доступності соціальних послуг і реалізації професійних принципів соціальної роботи виявила сильні позиції громади у сферах етичності, доступності та початкового супроводу, однак водночас засвідчила потребу у зміцненні міжвідомчої координації та індивідуального планування – ключових елементів сучасного кейс-менеджменту. Особливо показовими є дані щодо психосоціальної адаптації: хоча лише половина респондентів отримала психологічну підтримку, 73% з них відзначили покращення стану, що підтверджує високий потенціал цього напрямку для подальшого розвитку.

Контент-аналіз відкритих відповідей підсилив кількісні результати та дозволив ідентифікувати системні бар'єри, які ускладнюють адаптацію ВПО: труднощі з працевлаштуванням, нестабільність житлових умов, фінансові обмеження, психоемоційне виснаження, недостатній доступ до медичних послуг та інформаційний вакуум. Це вказує на потребу у розширенні як економічного, так і інформаційно-комунікаційного компонентів підтримки. Формування інтегрального індексу адаптованості засвідчило домінування середнього рівня адаптації (49%), що свідчить про незавершеність адаптаційних процесів і необхідність довгострокового супроводу та програм розвитку.

Проведене дослідження дало змогу сформуванати низку практичних рекомендацій, спрямованих на удосконалення системи соціальної підтримки ВПО. Рекомендації на рівні громади включають посилення індивідуалізованого соціального супроводу, поглиблення міжвідомчої координації, розвиток локальних програм працевлаштування та перекваліфікації, удосконалення житлової політики та системної психосоціальної підтримки, а також розширення форматів соціальної інтеграції. На рівні партнерських структур, зокрема БО «Українська освітня платформа», визначено перспективні напрями діяльності: розширення психосоціальних програм, запровадження навчальних та підприємницьких ініціатив, розвиток інформаційних сервісів, створення хабів підтримки та здійснення аналітичного моніторингу потреб.

Таким чином, результати розділу дають можливість стверджувати, що Петриківська громада має сформовану, функціональну та гнучку модель соціальної підтримки ВПО, яка поєднує муніципальні та громадські ресурси. Разом з тим, з огляду на виявлені труднощі та очікування переселенців, розвиток моделі потребує акценту на підсиленні економічної, психологічної та інтеграційної складових. Запропоновані рекомендації формують практичну основу для модернізації системи соціальних послуг та переходу від стабілізаційних заходів до стратегічних рішень, спрямованих на довгострокову стійкість і повноцінну інтеграцію внутрішньо переміщених осіб у громаду.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів дослідження організації надання соціальних послуг для соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб у територіальній громаді засвідчує досягнення поставленої мети та вирішення завдань наукового пошуку й дає підстави для формулювання таких висновків.

Проблематика підтримки та інтеграції ВПО в умовах повномасштабної війни є однією з найбільш актуальних у сучасній соціальній роботі, привертаючи увагу дослідників, практиків та міжнародних організацій. Попри значну кількість наукових і прикладних розвідок щодо соціального захисту постраждалого населення, саме питання організації комплексної, багаторівневої та ефективної системи соціальних послуг у громадах, а також оцінювання їхнього впливу на реальні процеси адаптації ВПО, досі залишаються недостатньо розкритими. Це зумовлює високу актуальність проведеного дослідження, особливо в умовах війни, коли громади стикаються з безпрецедентним навантаженням, а переселенці потребують стабілізації, відновлення життєвих стратегій, економічної самостійності та підтримки психологічного благополуччя.

1. У результаті дослідження соціально-демографічних, правових та психологічних характеристик внутрішньо переміщених осіб встановлено, що ВПО в Україні є багатовимірною та вразливою соціальною групою, адаптація якої визначається комплексом факторів – від характеру переміщення до ресурсного забезпечення й рівня соціальної підтримки. З'ясовано, що у структурі ВПО переважають жінки, діти, літні люди та особи з інвалідністю, що суттєво впливає на спектр їхніх потреб та інтенсивність навантаження на систему соціального захисту. Правовий аналіз засвідчив, що українське законодавство формує основу для спеціального захисту ВПО, однак реальні механізми реалізації правових гарантій потребують адаптаційно орієнтованих рішень на рівні громад. Психологічні аспекти – зокрема високий рівень стресу, травматичний досвід та порушення відчуття безпеки – визначають необхідність системної психосоціальної підтримки. У сукупності це дозволило

структурувати ключові адаптаційні потреби ВПО: стабілізацію життєвих умов, доступ до інформації та правових сервісів, відновлення психологічної рівноваги, інтеграцію в соціальне середовище та забезпечення економічної самостійності.

2. У результаті дослідження державної політики щодо внутрішньо переміщених осіб встановлено, що соціальне обслуговування відіграє визначальну роль у національній системі реагування на наслідки внутрішнього переміщення та є ключовим інструментом соціальної адаптації ВПО. Аналіз нормативно-правової бази засвідчив, що держава поступово перейшла від моделі кризового реагування до моделі довгострокової підтримки, у центрі якої – забезпечення прав ВПО, адресність допомоги, індивідуалізація послуг і формування сталих механізмів інтеграції на рівні територіальних громад. Закон «Про соціальні послуги» та спеціальні постанови КМУ створюють комплексний механізм організації соціальної роботи, охоплюючи оцінку потреб, планування інтервенцій, міжвідомчу координацію та моніторинг результативності. З'ясовано, що соціальні послуги – психологічні, інформаційні, правові, посередницькі, побутові та інтеграційні – формують багатовимірний інструментарій, спрямований на подолання наслідків травматичного досвіду, стабілізацію життєвих умов, відновлення соціального функціонування та включення ВПО в життя нової громади. Важливим результатом аналізу стало розуміння того, що ефективність державної політики безпосередньо залежить від якості її реалізації на місцевому рівні: саме громади виступають ключовими провайдерами соціальних послуг та створюють умови для реальної інтеграції переселенців. Інноваційні механізми – цифровізація, мультидисциплінарні команди, інтеграційні центри – значно розширили доступність сервісів і зробили підтримку більш клієнтоорієнтованою.

3. Аналіз організаційно-управлінської моделі надання соціальних послуг у Петриківській громаді показав, що система підтримки ВПО ґрунтується на багаторівневій, інтегрованій структурі, яка поєднує державне регулювання, муніципальне впровадження та партнерство з громадським сектором. Узагальнення результатів засвідчує, що громада сформувала достатньо цілісну

модель взаємодії, у якій стратегічні рішення ухвалюються на рівні місцевого самоврядування, базові та спеціалізовані послуги реалізуються через мережу муніципальних сервісів, а інноваційні та розширені форми підтримки забезпечуються у співпраці з БО «Українська освітня платформа». Встановлено, що ключовими особливостями цієї моделі є сімейно-центрований підхід, використання кейс-менеджменту, міжвідомча координація, а також залучення зовнішніх ресурсів для розширення можливостей громади. Водночас виявлено й низку обмежень, зокрема кадрове навантаження та залежність частини програм від донорського фінансування, що потребує стратегічного зміцнення інституційної спроможності громади. Таким чином, завдання щодо визначення організаційних особливостей моделі підтримки ВПО виконано, а сама модель охарактеризована як комплексна, партнерська та орієнтована на довгострокову стійкість домогосподарств.

4. Узагальнення результатів емпіричного дослідження засвідчило, що надання соціальних послуг у Петриківській громаді є ефективним у частині первинної стабілізації ВПО, проте має нерівномірний вплив на різні аспекти соціальної адаптації. Доведено, що громада успішно забезпечує доступ до базових сервісів – первинних консультацій, гуманітарної допомоги, житла та соціального супроводу, що дозволяє переселенцям подолати перші кризові наслідки переміщення. Водночас результати опитування показали, що сфери зайнятості, психологічної підтримки, перекваліфікації й медичного супроводу залишаються недостатньо охопленими, що обмежує можливість ВПО переходити від етапу виживання до стійкої інтеграції. Оцінка рівнів адаптації (високий – 27%, середній – 49%, низький – 24%) засвідчує, що більшість переселенців перебувають у проміжному стані, потребуючи довготривалих сервісів розвитку. Аналіз відкритих відповідей дозволив виявити приховані труднощі – проблеми зайнятості, житлової стабільності, емоційного вигорання, браку інформації, що поглиблюють нестійкість адаптаційних траєкторій. Таким чином, вплив соціальних послуг на адаптацію є значущим, але потребує посилення у напрямках економічної, психологічної та інформаційної інтеграції.

5. На основі глибокого аналізу організаційної моделі та результатів емпіричного дослідження були сформульовані практичні рекомендації щодо удосконалення системи соціальних послуг у громаді. Узагальнення отриманих даних дає підстави стверджувати, що підвищення ефективності підтримки ВПО можливе через посилення індивідуалізації соціальної роботи, удосконалення міжвідомчої взаємодії, розширення програм працевлаштування та перекваліфікації, зміцнення психологічної допомоги та подолання інформаційних бар'єрів. Запропоновані заходи – впровадження єдиної методики оцінки потреб, створення координаційного штабу, розвиток кар'єрного консультування, запуск групових програм ментального здоров'я та партнерських освітніх ініціатив – спрямовані на формування довгострокової адаптаційної екосистеми. Окрему увагу приділено ролі БО «Українська освітня платформа», яка здатна посилити систему через психосоціальні, освітні, інформаційні та аналітичні сервіси.

Виконання поставлених завдань дає підстави стверджувати про успішне проведення дослідження організації надання соціальних послуг внутрішньо переміщеним особам та оцінювання їхнього впливу на процес соціальної адаптації у громаді. Теоретична та емпірична база, сформована в межах роботи, може бути використана для подальшого удосконалення локальних моделей соціальної підтримки, розробки практичних механізмів міжвідомчої взаємодії та впровадження інноваційних підходів у роботі з ВПО. Отримані результати становлять цінний аналітичний ресурс для органів місцевого самоврядування, соціальних служб та партнерських громадських організацій.

Таким чином, можна зробити висновок, що робоча гіпотеза дослідження підтвердилася: комплексний підхід до організації соціальних послуг – який передбачає поєднання муніципальних ресурсів, міжсекторальної взаємодії та партнерських програм – сприяє підвищенню рівня соціальної адаптації ВПО, зменшенню вразливості домогосподарств та розширенню їхніх інтеграційних можливостей. Результати емпіричного аналізу показали, що доступність послуг, індивідуалізація підтримки, якість соціального супроводу та

забезпечення психологічної стабілізації є ключовими чинниками успішної адаптації переселенців у приймаючій громаді.

Водночас проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми й відкриває перспективи для подальших наукових пошуків. Зокрема, доцільним є розширення досліджень щодо економічної інтеграції ВПО, розроблення моделей довгострокового житлового забезпечення, оцінювання ефективності психосоціальної підтримки, а також поглиблений аналіз ролі партнерських організацій у трансформації локальних систем соціального захисту. Перспективним напрямом подальшої роботи є також створення уніфікованих методик моніторингу адаптації ВПО та впровадження цифрових інструментів для підвищення доступності соціальних послуг.

ДЕКЛАРАЦІЯ ВИКОРИСТАННЯ ГШІ

Автори заявляють про використання генеративного ШІ у процесі дослідження та підготовки рукопису. Відповідно до таксономії GAIDeT (2025), наведені нижче завдання були делеговані інструментам генеративного ШІ за повного людського нагляду:

- Генерування ідей
- Пошук і систематизація літератури
- Формулювання висновків
- Переклад

Використаний інструмент генеративного ШІ: ChatGPT-5.

Повну відповідальність за фінальний рукопис несуть автори.

Інструменти генеративного ШІ не зазначаються як автори та не несуть відповідальності за кінцеві результати.

Декларацію подав(ла): Сердюк Катерина.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андріяш В., Громадська Н., Малікіна О. Основні проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2023. № 4(70). С. 5–12. URL: [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-4\(70\)-1](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-4(70)-1) (дата звернення: 08.12.2025).
2. Балдинюк О. Працевлаштування внутрішньо переміщених осіб як соціальна проблема. *Humanitas*. 2024. № 3. С. 12–18. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.3.2> (дата звернення: 08.12.2025).
3. Бобось О., Бобось М. Соціальна безпека внутрішньо переміщених осіб України: геоінформаційний підхід. *Суспільство та національні інтереси*. 2025. № 8(16). URL: [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-8\(16\)-363-374](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-8(16)-363-374) (дата звернення: 08.12.2025).
4. В Україні презентували результати дослідження психологічного стану населення - Юридична Газета. *Юридична газета – онлайн версія*. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/v-ukrayini-prezentuvali-rezultati-doslidzhennya-psihologichnogo-stanu-naselennya.html#:~:text=gazeta,громадян%20перебувають%20в%20зоні> (дата звернення: 08.12.2025).
5. Громади не можуть і надалі підтримувати переселенців лише гуманітарною доп... *U-LEAD*. URL: <https://u-lead.org.ua/news/379> (дата звернення: 08.12.2025).
6. Гундერთайло Ю. Д. Проблеми стигматизації і самостигматизації внутрішньо переміщених осіб у процесі відновлення життєвої неперервності після переживання травматичних подій. *Scientific Studios on Social and Political Psychology*. 2018. № 42(45). URL: [https://doi.org/10.33120/ssj.vi42\(45\).201](https://doi.org/10.33120/ssj.vi42(45).201) (дата звернення: 08.12.2025).
7. Державна служба зайнятості. (2024). Ваучер на навчання. URL: <https://voucher.dcz.gov.ua/> (Дата звернення: 20.08.2024).

8. Децентралізація: пріоритети 2025 року. Децентралізація –офіційний портал реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади України. URL: <https://decentralization.ua/news/190932> (дата звернення: 08.12.2025).
9. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам : Постанова Каб. Міністрів України від 20.03.2022 № 332 : станом на 23 верес. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-п#Text> (дата звернення: 08.12.2025).
10. Джаман Я., Джаман В. Географія внутрішньо переміщених осіб у західному регіоні України: обсяги, напрямки, наслідки, проблеми. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2024. № 847. с. 125-134. URL: <https://doi.org/10.31861/geo.2024.847.125-1343> (дата звернення: 08.12.2025).
11. Дурова Н. В., Кондратюк Д. Ю., Першко Л. О. Геоінформаційні технології територіальних громад в умовах діджиталізації. *Академічні візії*. 2024. Вип. 32. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.117950364> (дата звернення: 08.12.2025).
12. Єдина інформаційна система соціальної сфери (ЄІССС). *Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України*. URL: <https://www.msp.gov.ua/e-servisy/yeisss>.
13. Забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб: можливості та виклики для громад. Decentralization. 2025. URL: <https://decentralization.gov.ua/en/news/15498> (дата звернення: 08.12.2025).
14. Когут О. О. Психологічне благополуччя внутрішньо-переміщених осіб. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*. 2025. № 2. С. 127–134. URL: <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2025.2.23> (дата звернення: 08.12.2025).
15. Колосок А., Буднік С. Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб. *Humanitas*. 2024. № 4. С. 97–105. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.13> (дата звернення: 08.12.2025).

16. Кредит на житло для ВПО. *Державні послуги онлайн* | Дія. URL: <https://diia.gov.ua/services/kredit-na-zhitlo-dlya-vpo> (дата звернення: 08.12.2025).
17. Лях В., Петрович в. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб, які втратили роботу під час війни в Україні. *Humanitas*. 2024. № 1. С. 111–117. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.16> (дата звернення: 08.12.2025).
18. Мальований М. І., Бондаренко Н. В., Орлов І. О., Заярна В. О. Цифрова трансформація сфери соціальних послуг в Україні: успіхи і досягнення. *Успіхи і досягнення у науці*. 2024. 9 (9). С. 1204-1216.
19. Мищик Г., Попова А., Богданова М. Використання гейміфікації в системі соціально-психологічної адаптації підлітків-вимушених переселенців. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки* : зб. наук. пр. Вип. 3. Бердянськ : БДПУ, 2022. 419 с. С. 92 – 103. <https://10.31494/2412-9208-2022-1-3-92-103> (дата звернення: 08.12.2025).
20. Міністерство розвитку громад та територій України. Головна | Міністерство розвитку громад та територій України. URL: <https://mindev.gov.ua/news/zhytlovi-vauchery-dlia-vpo-z-tymchasovo-okupovanykh-terytorii-vse-shcho-potribno-znaty-pro-prohramu> (дата звернення: 08.12.2025).
21. Мінсоцполітики напрацьовує Стратегію підтримки ВПО на всіх етапах – від евакуації до інтеграції - МСП. *Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України*. URL: <https://www.msp.gov.ua/press-center/news/minsotspolityky-napratsovuye-stratehiyu-pidtrymky-vpo-na-vsikh-etapakh-vid-evakuatsiyi-do-intehratsiyi> (дата звернення: 08.12.2025).
22. Мінсоцполітики оприлюднило статистику про кількість ВПО в Україні за областями. Антикризисний медіа-центр (АСМС). URL: <https://acmc.ua/minsoczpolityky-oprylyudnylo-statystyku-pro-kilkist-vpo-v-ukrayini-za-oblastyamy/> (дата звернення: 08.12.2025).
23. Мобільні бригади – опора для вразливих сімей в Україні. UNICEF для України. 2024. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/stories/specialist-teams-provide-stability-for-vulnerable-families> (дата звернення: 08.12.2025).

24. Николаєва В., Пономарьова В. Соціальна адаптація впо у територіальній громаді за новим місцем проживання в умовах воєнного стану. *Humanitas*. 2023. № 1. С. 79–85. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.11> (дата звернення: 08.12.2025).
25. Новак І. Проблеми соціальної вразливості внутрішньо переміщених осіб та вимушених мігрантів. *Народна творчість та етнологія*. 2022. 4 (396), 25-35.
26. Оновлення системи «Соціальна громада»: як надавати послуги для ВПО. *Дія Центр*. URL: <https://center.diia.gov.ua/library/onovlenna-sistemi-socialna-gromada-ak-nadavati-poslugi-dla-vpo> (дата звернення: 08.12.2025).
27. Осадча Я. 74 українців відчують психологічні проблеми через війну однак до фахівців звернулися лише 13 опитування. *LB.ua*. URL: https://lb.ua/health/2025/02/07/659459_74_ukraintsiv_vidchuvayut.html (дата звернення: 08.12.2025).
28. Основні потреби внутрішньо переміщених осіб. *Головна - Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва*. URL: <https://dif.org.ua/article/osnovni-potrebi-vnutrishno-peremishchenikh-osib> (дата звернення: 08.12.2025).
29. Охромій Г., Баб'як А. Соціальна ізоляція та відчуженість як наслідок синдрому жертви у внутрішньо переміщених осіб. *Наукові перспективи (Naukovi perspektivi)*. 2024. № 4(46). URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-4\(46\)-1322-1332](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-4(46)-1322-1332) (дата звернення: 08.12.2025).
30. Попова А., Цибуляк Н., Лопатіна Г., Сичікова Я., Романов Р. Соціально-психологічна адаптація як ключ до інтеграції: дослідження досвіду внутрішньо переміщених осіб з окупованих територій України. *Scientific papers of Berdiansk State Pedagogical University Series Pedagogical sciences*. 2024. № 1. С. 272–296. URL: <https://doi.org/10.32782/2412-9208-2024-1-272-296> (дата звернення: 13.06.2025).
31. Порядок міжвідомчої взаємодії з виявлення та організації надання соціальних послуг дітям та сім'ям, що належать до вразливих категорій населення, або перебувають у складних життєвих обставинах Глибоцької територіальної громади: Рішення виконавчого комітету Глибоцької селищної

ради від 27.09.2024 р. No 21/249. URL: <https://hlyboka-gromada.gov.ua/poryadok-%C2%A0mizhvidomchoi-vzaemodii-z-viyavlennya-ta-organizacii-nadannya-socialnih-poslug-dityam-ta-sim%E2%80%99yam-scho-nalezhat-do-vrazlivih-kat-12-04-01-07-10-2024> (дата звернення: 08.12.2025).

32. Потреби внутрішньо переміщених осіб: аналітичний огляд за результатами оцінки 2024 р. Департамент соціального захисту населення Київської обласної державної адміністрації. 2024. 19 с.

33. Потреби внутрішньо переміщених осіб: аналітичний огляд за результатами оцінки у Київській області. Рада ВПО Київської області, Департамент соціального захисту населення КОДА. URL: https://sociocon.org/wp-content/uploads/2025/02/Zvit_Otsinka_potreb_VPO.pdf (дата звернення: 08.12.2025).

34. Про внесення зміни до пункту 1 розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2022 р. № 336 : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 14.10.2022 № 909-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/909-2022-p#Text> (дата звернення: 08.12.2025).

35. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII : станом на 4 квіт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 08.12.2025).

36. Про затвердження Порядку надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні : Постанова Каб. Міністрів України від 20.03.2022 № 331 : станом на 11 жовт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/331-2022-п#Text> (дата звернення: 08.12.2025).

37. Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам : Постанова Каб. Міністрів України від 05.11.2014 № 637 : станом на 20 берез. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/637-2014-п#Text> (дата звернення: 08.12.2025).

38. Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг : Постанова Каб. Міністрів України від 01.10.2014 № 505 : станом на 22 берез. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-п#Text> (дата звернення: 08.12.2025).
39. Про облік внутрішньо переміщених осіб : Постанова Каб. Міністрів України від 01.10.2014 № 509 : станом на 28 серп. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-п#Text> (дата звернення: 08.12.2025).
40. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII : станом на 27 верес. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 08.12.2025).
41. Про схвалення Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2025 роках : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 07.04.2023 № 312-р : станом на 25 верес. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/312-2023-р#Text> (дата звернення: 08.12.2025).
42. Сахарук Ю. Б. Сучасні підходи до соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами в умовах воєнного стану. *Public administration and social work*. 2024. Т. 2. С. 72–79. URL: <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2024-2-12> (дата звернення: 08.12.2025).
43. Синякова В. Б. Психологічні особливості внутрішньо переміщених осіб. *Наука та освіта в умовах воєнного часу*. 2025. С. 58–60. URL: <https://doi.org/10.64076/ihrc250925.08> (дата звернення: 08.12.2025).
44. Стійкі команди, адаптація та інтеграція: як «Відродження» працює з ВПО?. URL: <https://www.irf.ua/idp-integration-2024/> (дата звернення: 08.12.2025).
45. Стратегія щодо ВПО до 2025: важка місія інтеграції | Центр прав людини ZMINA. ZMINA – Центр прав людини. URL: <https://zmina.ua/media/strategiya-shhodo-vpo-do-2025-vazhka-misiya-integracziyi> (дата звернення: 08.12.2025).

46. Тимчасовий дім. У яких регіонах України найбільше внутрішніх переселенців і як зросла їх кількість у Києві - інфографіка NV. *NV Україна*. 2025. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/vpo-v-ukrajini-skilli-pereselenciv-u-kiyevi-ta-v-regionah-ukrajini-stanom-na-2025-novini-ukrajini-50561277.html> (дата звернення: 08.12.2025).
47. Українська Освітня Платформа | Благодійна організація. *UkrEdPlatform*. URL: <https://www.ukredu.org/> (дата звернення: 08.12.2025).
48. Уряд України схвалив Стратегію державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року. Офіс Ради Європи в Україні. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/the-government-of-ukraine-approved-the-state-policy-strategy-on-internal-displacement-until-2025> (дата звернення: 08.12.2025).
49. Учасники проектів Вікімедіа. Внутрішньо переміщена особа – Вікіпедія. *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Внутрішньо_переміщена_особа (дата звернення: 08.12.2025).
50. Фінансування соціальних послуг для ВПО - роз'яснення АМУ | Асоціація міст України. *Новини* | *Асоціація міст України*. URL: <https://auc.org.ua/novyna/finansuvannya-socialnyh-poslug-dlya-vpo-rozjasnennya-amu> (дата звернення: 08.12.2025).
51. Чорноштан Т., Лиля М., Чорноштан Є. Соціальна адаптація дітей, які пережили бойові дії. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Психологія*. 2025. № 2 (67). С. 138–144. URL: <https://doi.org/10.32689/maup.psych.2025.2.21> (дата звернення: 08.12.2025).
52. Internally displaced persons as a category of forced migrants: concept and signs. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series Geographical Sciences*. 2019. No. 11. P. 44–50. URL: <https://doi.org/10.32999/ksu2413-7391/2019-11-6> (date of access: 08.12.2025).
53. Pesotska Y. P. Social rehabilitation and social adaptation internally displaced persons. *Social work and education*. 2022. Vol. 9, no. 1. P. 89–99. URL: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.22.1.7> (date of access: 08.12.2025).

54. Pyroha I. S., Pyroha M. I. The role of local self-government in reconstruction under martial law. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*. 2023. Vol. 1, no. 77. P. 117–123. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.77.1.18> (date of access: 08.12.2025).
55. Sakharuk Y. P. Сучасні підходи до соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами в умовах воєнного стану. *Public administration and social work*. 2024. Т. 2. С. 72–79. URL: <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2024-2-12> (дата звернення: 08.12.2025).
56. Suchikova Y., Tsybuliak N., & Teixeira da Silva J. A. & Nazarovets S. GAIDeT (Generative AI Delegation Taxonomy): A taxonomy for humans to delegate tasks to generative artificial intelligence in scientific research and publishing. *Accountability in Research*, in press. 2025. <https://doi.org/10.1080/08989621.2025.2544331> (дата звернення: 15.10.2025).
57. Sylkina S. Social Adaptation of Children of Internally Displaced Persons in the Conditions of a New Settlement. *Education and Pedagogical Sciences*. 2022. No. 3 (181). P. 69–79. URL: [https://doi.org/10.12958/2227-2747-2022-3\(181\)-69-79](https://doi.org/10.12958/2227-2747-2022-3(181)-69-79) (date of access: 08.12.2025).
58. UKraine internal displacement report general population survey. IOM. 2024. 15 p. URL: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/IOM_GPS_R17_IDP_August%202024.pdf (date of access: 08.12.2025).

ДОДАТКИ

Додаток А

**Анкета для оцінювання рівня соціальної адаптації внутрішньо
переміщених осіб у громаді**

Шановні респонденти!

Анкета є анонімною. Отримані дані будуть використані виключно з науковою та аналітичною метою для оцінки якості соціальних послуг у громаді.

Блок 1. Соціально-демографічні дані*(закриті запитання)***1. Ваша стать:**

- ☐ Чоловіча
- ☐ Жіноча

2. Ваш вік:

- ☐ 18–30 років
- ☐ 31–50 років
- ☐ 51+ років

3. Ваш рівень освіти:

- ☐ Повна середня
- ☐ Середня спеціальна
- ☐ Незакінчена вища
- ☐ Вища

4. Ваш сімейний стан / умови проживання:

- ☐ Проживаю самотійно
- ☐ Проживаю з сім'єю / дітьми
- ☐ Проживаю з іншими родичами / знайомими

Блок 2. Умови проживання та зайнятість*(закриті запитання)***5. Умови вашого проживання у громаді зараз:**

- ☐ Постійне житло (власне / куплене / орендоване)
- ☐ Тимчасове житло (гуртожиток, модульний будинок тощо)
- ☐ Проживаю у приймаючій сім'ї
- ☐ Інше (вказати) _____

6. Чи були Ви працевлаштовані до моменту переміщення?

- ☐ Так
- ☐ Ні

7. Чи працевлаштовані Ви зараз?

- ☐ Так, працюю постійно
- ☐ Працюю частково / тимчасово
- ☐ Ні, не працевлаштований(а)

Блок 3. Доступ до соціальних послуг та їх оцінювання

(закриті запитання)

8. Які види підтримки ви отримували у громаді? (можна обрати кілька варіантів)

- ☐ Первинні консультації
- ☐ Гуманітарна допомога
- ☐ Психологічна підтримка
- ☐ Допомога в оформленні документів
- ☐ Тимчасове житло
- ☐ Соціальний супровід
- ☐ Сприяння працевлаштуванню
- ☐ Не отримував(ла) жодної допомоги

9. Як ви оцінюєте доступність соціальних послуг у громаді?

- ☐ Дуже доступні
- ☐ Скоріше доступні
- ☐ Скоріше недоступні
- ☐ Недоступні

10. Чи отримували ви індивідуальний супровід (кейс-менеджмент)?

- ☐ Так
- ☐ Ні
- ☐ Не знаю / важко відповісти

Блок 4. Суб'єктивні показники адаптації

(напіввідкриті запитання)

11. Як змінився ваш психологічний стан від моменту прибуття до громади?

- ☐ Значно покращився
- ☐ Частково покращився
- ☐ Не змінився
- ☐ Погіршився

Поясніть, будь ласка (за бажанням):

12. Чи відчуваєте ви себе інтегрованими у життя громади?

- ☐ Так
- ☐ Частково
- ☐ Поки що ні

Прокоментуйте, якщо бажаєте:

Блок 5. Соціальна участь і включення

(напіввідкриті запитання)

13. Чи брали ви участь у заходах громади / зустрічах / активностях?

- ☐ Так
- ☐ Іноді
- ☐ Ні

Якщо так — у яких саме?

14. Чи залучені ваші діти (за наявності) до освітніх чи позашкільних активностей у громаді?

- ☐ Так
- ☐ Частково
- ☐ Ні / немає дітей

Поясніть, що саме сприяє або перешкоджає участі:

Блок 6. Потреби та очікування

(напіввідкриті запитання)

15. Які труднощі залишаються для вас найбільш актуальними на даний момент?

(можна вказати кілька)

16. Які види підтримки, на вашу думку, потребують розвитку у громаді?